

Današnja sela Predavci i Predavac na tom zemljištu dokazuju i sada podrijetlo toga stanovništva. Iako je mnogo starosjedilaca u cerničkom kotaru prešlo na islam, a velik ih se broj, oko 1600, iselio, ipak su i u 17. st. pod Turcima katolici na tom zemljištu bili razmjerno jaki. Oni su tu imali župu sa sjedištem u C-u, u kojem je dođue postojala samo kapela, ali su franjevci služili i u susjednim dobro sačuvanim crkvama u Ljupini, Rešetarima i Zapolju. Oko 1630 župa je cernička imala oko 1500 župljana, a kako je bila prostrana, vodila su je dva franjevca. U ratovanju pod kraj 17. st. taj je kraj izgubio mnogo starosjedilaca, kada su muslimani napustili svoje domove i preselili se u Bosnu. Njihova sela ili nisu više naseljavana, ili su ih nastanili susjedni ili doseljeni katolici i ponešto Vlasi. U početku 18. st. našlo se u C-u i u prvoj okolini oko 200 katoličkih domova, a na cijelom području do 400. U to vrijeme naseljena je kraj C-a Nova Gradiška, a navraćena je na to zemljište i inače jača struja naseljenika, osobito u zapadni dio. Danas na tom zemljištu ima do 10.000 Hrvata, od kojih je velik dio starosjedilačkoga podrijetla. Starosjedioci hrvatski pripadaju dinarsko-posavskoj struji, kojoj je nešto zapadnije otuda, u starom Svetaču, oko Novske, bila granica prema podravskoj ekavskoj struji. Ikavski govor imaju i danas Hrvati na tom zemljištu, ali on uzmiče u zapadnijem dijelu pred jekvaskim, koji govori jaka ejelina između potoka Trnave i Ilove.

LIT.: L. Thallóczy i S. Horváth, *Alsó Szlavóniai okmánytár*, Budimpešta 1912; G. Eble, *A csernekí és tarkeői Dessewffy család genealogiai tanulmány*, Budimpešta 1903; *Starine*, XVII., Zagreb 1885, XXX., Zagreb 1903; T. Smitčiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, II., Zagreb 1891; R. Lopašić, *Spomenici hrvatske Krajine*, I., Zagreb 1884; E. Fermezdin, *Acta Bosnae*, Zagreb 1892; *Croatia sacra*, II., Zagreb 1931, VII., 1934.

Brdo Slavča kraj Cernika ima neolitske slojeve po ondješnjim vinogradima. Mjesto nije stručno pretraživano, ali sudeći po prigodnim nalazima, koji su ođanle dospjeli u zagrebački muzej, možemo se nadati, da će se ondje naći starina u većem broju. Među dosada nađenim komadima tu su kremeniti nožići, strugalice, nukleji i iverje od kremenca. Od poliranog su kamena lijepi kalupasti klin i ulomak bušene sjekire od serpentina i ulomci različitih posuda, među njima neki ornamentirani. C. T.

CEROPLASTIKA → Voštana plastika.

CEROVA KOSA, niz brežuljaka u Bosni, između Une i njezina desnoga pritoka Štrigove Vode; proteže se u dužini od 10 km smjerom SZ—JI; najviši ispon 407 m. Zapadnim podnožjem C-e K-e vodi cesta, koja se preko Bosanske Kostajnice nastavlja niz Unu do Dubice i preko Dobrljina uz Unu do Bosanskoga Novoga. N. Ž.

NOVICA CEROVIĆ
Ivan Rendić

Čengića, a Novičin sin prota Milutin opisao je njegov život.

LIT.: A. Makaneć, *Memoari N. C-a*, Obzor 1926, br. 176.

CEROVSKI, Ivan, * Ladislav (Garešnica) 14. XI. 1877, † Zagreb 9. IV. 1938, književnik. Gimnaziju polazio u Bjeļovaru i Zagrebu, a učiteljsku školu u Osijeku. Kao učitelj službovao u Dinjevcu i Virovitici. 1900 izdao je *Prve pjesme*, a zatim surađivao u različitim časopisima. R. F. M.

CERRO DE PASCO, najviša hrvatska iseljenička naseobina, na visini od nekih 5000 m na Andama u Peruu, rudokopi željezne rudače. Ima oko 300 Hrvata, dijelom radnika, a dijelom trgovaca i veleobrtnika. Većina su iz Dubrovnika i obližnje Hercegovine. Naseobina je stara pedesetak godina. Za vrijeme prvog svjetskog rata djelovalo je tu rodoljubno društvo »Ivan Gundulić«. M. B.

CERRO GORDO, gorski tjesnac u Mexicu, na putu iz Veraacrza u glavni grad. Za rata zbog Texasa (1846—48) sjeveroamerički je general Scott pobijedio tu 18. IV. 1847 predsjednika Santa-Annu i zatim u mjesecu rujnu zauzeo grad Mexico.

CERTELEV, Dimitrij N., * 1852, † 1911, ruski pjesnik i filozof. Kao filozof pesimizma stoji pod utjecajem njemačkog filozofa Hartmanna i Schopenhauera, a kao pjesnik prijanja uz školu t. zv. »čiste umjetnosti«. Glavna su mu djela: *Stihotvorenija*, sv. 1—3, 1883—1902, te filozofski spisi

Filosofija Schopenhauera (1880), *Teorija poznanija i metafizika* (1880), *Sovremennyj pessimizm v Germanii* (1885) i *Estetika Schopenhauera* (1888). Preveo je na ruski Goetheova »Fausta«. J. B.

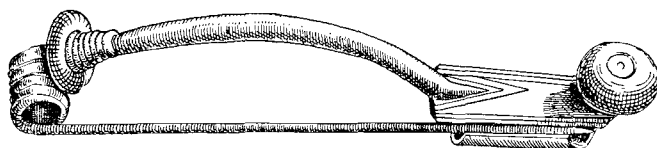
CERTELJEV, Nikola, * 1790, † 1869, ukrajinski etnograf i prosvjetni radnik. Bio je ravnatelj pučke škole u Poltavščini, nadzornik ženskog instituta u Poltavi (1832—33) i konačno pomoćnik kuratora harkovskog školskog okruga (1838—59). Skupljao ukrajinsko narodno blago i napisao mnoge članke o njemu. G. 1819 javlja se prvom zbirkom ukrajinskih narodnih pjesama pod naslovom *Opit sobranija starinih malorosijskih pjesnej*. S. G.-ć.

CERTIFIKAT (lat. certificatum »sigurno označeno«, franc. certificat, engl. certificate, tal. certificato) znači općenito potvrdu, svjedodžbu. C. kao međunarodni trgovački izraz predstavlja pismenu ispravu, u kojoj se kao sigurno označuje i kojom se posvjedočuje istinito stanje ili istinita okolnost o nekoj stvari ili robi. U uvozno-izvoznoj trgovini ima najviše slučajeva, kad se mora ispostaviti takva potvrda o robi, koja prelazi državnu granicu. Od osobite je važnosti t. zv. svjedodžba o podrijetlu (certificat d'origine, Ursprungs-Zertifikat). To je posebna potvrda, kojom javna vlast, obično pri radna komora, vjerodostojno zasvjedočava, odakle je neka roba po podrijetlu. Takve svjedodžbe služe u carinskom prometu kao dokazalo, da roba, dolazeći iz inozemstva, potječe baš iz zemlje, s kojom postoje određena carinska i prometna olakšanja ili ograničenja. Kod brodova imamo svjedodžbu o identitetu, izdanu od javne vlasti, koja se inače zove i brodski certifikat. To je svjedodžba o unosu u pomorski registar brodova (Schiffs-Zertifikat). Takve svjedodžbe izdaje brodovima nadležna lučka registarska oblast; one sadržavaju sve relevantne podatke o brodu (gradnja, veličina, tonaža, klasifikacija uopće, zastava, narodnost i t. d.). Takav brodski certifikat služi ujedno kao dopuštenje, kojom plovidbom (obalnom, kratkom ili dugom) smije brod ploviti i pod kojom zastavom. Z. R.

CERTOSA DI PAVIA (samostan kartuzijanaca u Paviji) ide među najljepše građevine u Italiji. Temelj je udaren već 1396 za vladavine Viscontija u Milanu, ali je gradnja brže napredovala tek u polovini 15. st. za vrijeme Sforza i usavršavala se još u 17. i 18. st.; do kraja nije nikad izvedena. Započela je u lombardijsko-romaničkom stilu (Giacomo da Campione), a Giovanni i Guiniforte Solari nastavili su je u duhu francuske samostanske gotike. Potkraj 15. st. dobila je bogato ranorenesansno pročelje (Amadeo, braća Mantegazza), a Rinaldo de Stauris ukrasio je 1467—78 hodnike terakotom. Na gradnji su nadalje surađivali Alessi i Ricchini. U C-i su grobnice Giangaleazza Sforze i Lodovica Mora kao i obilje plastičkih djela (na pr. od Briosca i Bambaje) te slika majstora renesansnih (Perugino, Bergognone, Luini, Andrea Solari) i baroknih (Crespi, Procaccini, Morazzone, G. B. Carlone i dr.).

LIT.: L. Beltrami, *La C.*, Milan 1895; Isti, *Storia documentata della C.*, Milan 1896; G. A. Meyer, *Die C. bei P.*, Berlin—Stuttgart 1899; O. Lissoni, *La C.*, Milan 1930. F. C.

CERTOSA-FIBULA zove se poseban tip prehistoričkih brončanih sapinjača, a nazvana je po nekropoli, koja se nalazila blizu Certose kod Pavije. Oblik joj je oduljenog niskog luka, odijeljena od glavice kuglastom kvrgom ili diskom. Nožica je trapezoidna horizontalna ploča s odignutim zrnom na kraju, s donje strane žljebastom kukom. Ona je tipičan etruščanski oblik, nastao od starije čunjaste (a navicella) fibule, tehnički i formalno usavršena. Oko 500 pr. Kr. proširila se kao etruščanska izvozna roba preko padske nizine u alpsko područje, a preko Liburnije u japodsko područje u Lici, gdje je nalazimo u grobnicama na Vitlu, Kompolju, Vlaškom polju, a u bosanskoj Krajini u Jezerinama, Ripču, Ribiću, Sanskom Mostu i dalje na istok i jug Bosne; po neki komad našao se i na samom Glasincu. Iz Liburnije širi se ona na jug u područje Dalmata (Gorica, Grude) sve do Neretve. Za prehistoričara

BRONČANA CERTOSA-FIBULA S GROBIŠTA U JEZERINAMA
KOD BIHAĆA (2/3 nar. vel.)
Sarajevo, Hrv. državni muzeji

je pojava ove fibule zato važna, što nam daje pouzdan termin za određivanje ostalih predmeta, nadenih s njom u istom nalazu ili sloju. C. T.

CERULEN → Vapnenac.

CERUSIT ili bijela olovna ruda. Kristalizira rompski, i to većinom u sraslacima, pri čemu tako srasli kristali imaju oblik heksagonski. Zna se razviti u bubrezastim i prutičastim nakupinama; prutičaste nakupine okupljaju se obično u rukoveti i snopiće. Masno dijamantna sjaja. Proziran, providan, neproziran. Najviše je bijel, pa mu otuda ime (od lat. *cerussa* »olovno bjelilo«). Ali može biti bezbojan, žut, smeđ i siv. Od primiješana ugljena zna biti posve crn, pa ga tada zovu *crnom olovnom rudom*. To je olovni karbonat, PbCO₃. Postaje preobrazajem olovnih ruda, naročito galenita, pa je redovan pratilac te rude. Kod nas je poznat po željeznim rudnicima s galenitom u Ljubici. Za proizvodnju olova nije važan, jer se nije razvio u većoj količini. F. T.

CERVA → Crijević.

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de, * Alcalá de Henares 1547, † Madrid 23. IV. 1616, španjolski pripovjedač, dramatik i lirik. Sin Rodriga de C., ranarnika, i Leonore de Cortinas, koji su 1554 preselili u Valladolid, 1561 u Madrid, 1564—65 u Sevillu, a od 1566 dalje boravili su stalno u Madridu.

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

G. 1569 izdao je u Madridu Juan López de Hoyos spomen-spis u smrt Izabele de Valois, treće žene Filipa II., sa C-ovim prinosima: 1 sonet, 4 redondille i 1 elegija. U uvodu López naziva C-a svojim dragim i odličnim učeničkom, ali se ne zna, koliko je dugo C. išao u njegovu školu, jer je ova bila otvorena istom 1567. U prosincu 1568 pratio je Giulija Acquavivu u Rim, kako se čini prema posveti *Galateje*, no svakako je sigurno, da je potkraj 1569 bio u Rimu, gdje je Acquaviva 1570 postao kardinalom. Te godine stupio je C. u vojsku u slavnoj pukovniji Miguela de Moncada, 16. IX. ukrao se na brod »Marquesa«, koji je sudjelovao u najžešćoj borbi bitke kod Lepanta (7. X. 1571), gdje se C. istaknuo junaštvom i zadobio dvije rane na glavi, a jednu na lijevoj ruci, od čega mu je ruka ostala uzeta. Nakon liječenja u messinskoj bolnici urušen je u pukovniju Lope de Figueroa, te je učestvovao u bitki kod Navarina (1572), kod zauzimanja Tunisa (1573), te kod neuspjelog pokušaja za oslobođenje Golette u jesen 1574. Poslije toga bio je u garnizonu u Palermu i Napulju. Dne 18. VI. 1575 dođe Don Juan de Austria u Napulj i odredi, da se C. vrati u Španjolsku, daviši mu odličnu preporuku za kralja Filipa II., ali na putu kod Les Trois Maries (kod Marseillea) napadnu brod maurski gusari i zarobe C-a. Don Juanova preporuka, koju je imao uza se, bila je toliko pohvalna, te su Mauri mislili, da je C. slavan vojskovođa, pa su tražili za nj veliku otkupninu. Ono, što su sakupili njegovi rođaci, dostajalo je jedva za otkup brata mu Rodriga, koji je bio s njim zajedno zarobljen. U više navrata C. pokušava pobjeći, ali kako nikada ne misli samo na sebe, nego i na svoje drugove, ti su pokušaji znatno otežčani, a konačno i osujećeni. Srčano uzima C. krivnju na sebe i zato, premda osuđen na smrt, biva pomilovan, ali mu je život u tammnici (baño) sve težji. Hasan-paša, potkralj alžirski, uviđao je C-ovo junaštvo i štedio mu život. Konačno su 20. svibnja 1580 stigla u Alžir dva redovnika trinitarica s otkupninom, ali Hasan-paša nije dao C-a ispod 500 reala, pa su alžirski kršćanski trgovci sakupili potrebni nedostatak. Otputovavši preko Čarigrada iskrao se u Deniji u studenom 1580. Prema najnovijim pronalascima nije C. učestvovao u portugalskoj vojni na Azore (bio je to brat

mu Rodrigo), pa prema tome nije točna ni tvrdnja o njegovu odnosu s nekom odličnom Portugalkom. Od 1582 do 1587 bavio se C. književnim radom (dramama), 1584 izdao je prvi dio *Galateje*, koja nije nikad nastavljena. G. 1584 oženio se Catalinom de Palacios Salazar. Kako se nije mogao uzdržavati književnim radom, pošao je 1589 u Sevillu u opskrbnu službu Nepobjedive armade, te je radi nekog manjka u obračunu bio u zatvoru u Castro del Rio. Zatim je u Andaluziji ubirao porez; tu je predao nekom trgovcu 7400 reala, da ih uplati u državnu blagajnu u Madridu, ali je trgovac pronevjerio svotu, pa je C. bio utamničen u Sevilli između 1597 i 1602. Tom je prilikom napisao prvi dio svoga besmrtnog *Don Quijota*, koji je tiskan 1605 (iste je godine igran prvi put u Londonu Shakespeareov »Hamlet«), dok je drugi dio izišao 10 godina kasnije. Došavši u Madrid u veljači 1615, saznala je francuska diplomatska misija de Silleryjeva na svoje najveće iznenađenje, da je slavni pisac *Don Quijota* »star, vojnik, plemić i siromah«. Dne 18. IV. 1616 primio je otajstva umirućih, sutradan je napisao posvetu *Persilesu* grofu Lemosu, a četiri dana kasnije bio je mrtav. Pokopan je u Madridu u trinitarskoj crkvi, ali mu se grob ne može ustanoviti. Imao je samo jednu nezakonitu kćerku, koja je u doba njegove smrti bila već udovica.

U predgovoru *Galateji* C. spominje više svojih drama; sačuvale su se samo dvije: *Numancia* i *El trato de Argel*. No C. nije dramatik; ni kasnije stvorene *Ocho comedias* y *ocho entremeses nuevas* (1615) nemaju značenja, osim izvrsnog realizma u »međuigrama« (entremeses) iz pučkog života. *Galatea* (1585), pisana pod utjecajem Sannazarove »Arcadije« i (po njegovu uzoru) Montemayorove »Diana enamorada« (1542), idealni pastirski roman, ne pokazuje još C-a kao izvorna stvaraoca. Između oba dijela *Don Quijota* izišle su *Cinco novelas ejemplares* (*La Gitanilla*, *El celoso extremeño*, *El casamiento engañoso*, *El Colocolo de dos perros*, *Rinconete y Cortadillo*), koje s još nekim drugim novelama pokazuju značajke C-ova pripovijedanja: lakoću pričanja, napetost radnje uz živ vanjski zaplet bez dublje psihologijske motivacije, zanimljivost i oštrinu realističkog opažanja (napose u dvjema posljednjima: dva psa promatraju život iz »pasje perspektive«; Rinconete y Cortadillo, dva dječaka, otkrivaju svijet sa »dna života« Seville), pri čemu je zanimljiv pikarski (picaro »beskućnik, skitnica«) elemenat, koji u španjolskoj književnosti (*Lazarillo de Tormes* i dr.) osvaja znamenito mjesto. Poslije smrti (1617) izašlo je posljednje djelo C-ovo *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*, po uzoru bizantskih srednjovjekovnih epopeja-romana (Digenis Akritas), povijest dvoje ljubavnika, koji pod krivim imenima lutaju Evropom izdržavajući različite kušnje i pustolovine, dok se konačno ne nađu u Rimu, gdje se i vjenčaju. C. je htio *Persilesom* nadmašiti sve, što je dotad stvorio, ali se osjeća umor i klonulost i u stilu i u izradi epizoda.

Don Quijote, C-ovo glavno i besmrtno djelo, zauzima posebno mjesto u čitavoj svjetskoj književnosti. Obično smatrano persiflažom viteštva i viteških romana, bilo bi uginulo zajedno s viteškim romanima, kad ne bi imalo viši, vječni smisao. U doba, kad su i najznamenitiji ljudi svih stalaža (Karlo V., Filip II., Sv. Tereza, Sv. Ignacije Lojolski) sa strašću čitali viteške romane, C. je u *Don Quijotu* iznio obračun sa svijetom, koji je u njima: on je ismijao fantastičnost i anakroničnost njegovih vanjskih pojava, ali je uzvisio ono, što je u viteštvu idealno. *Don Quijote* je čovječan, plemenit, dobrostiv. Ako s tim svojim osobinama zlo prolazi, to je zato, što ih je loše primijenio u svijetu, koji im je stran; ali svi čestiti ljudi u romanu, iako drže *Don Quijota* »ludim«, uviđaju njegove dobre namjere. No nerazmjer između realnog svijeta i *Don Quijotova* svijeta mašte mora se izliječiti: drastična sredstva, kojima se redovno čitaoci od srca smiju — premda ih katkad i zaboli — samo su vanjska okosnica romana, dok je njegov duboki smisao *Don Quijotovo* postepeno odricanje u korist unutarnjeg uzdizanja prema vječnom, neprolaznom idealu dobrote. *Don Quijote* se (prema riječima S. de Madariage) tokom romana sanchizira, t. j. postaje sličan Sanchu Panzi, dok ovaj opet proživljuje uspon prema *Don Quijotovu* višem, otmjenijem gledanju svijeta.

U povijesti siromašnog plemića iz okolice Manche, koji kao vitez Tužna Lika polazi na »pustolovine« jašući na Rocinantu i praćen svojim »štitonošom« Sanchom Panzom, čitalac obično pamti zgode burlesknog značaja: borba sa stadom ovaca, s vjetrenjačama, s mješinama vina, sa za-

kukuljenom noćnom povorkom pokornika i t. d. Književno je isto tako važan čitav niz uklopljenih novela, koje se međusobno prepleću, te im je obično u središtu idealno ocrtan, no ipak posve realistički shvaćen ženski lik (Marcela, Dorotea, Luscinda, Camila, Zoraida i dr.). One čine C-ovo djelo »vlastitim pjesničkim svijetom« (Menéndez Pelayo), koji nije idealna Arkadija, nego živa i šarolika Španjolska toga vremena i Španjolska svih vjekova: pastiri, robijaši, plemići, seljanke, vojvotkinje, »lake djevojke«, župnici, kanonici, brijači, studenti i brojni drugi najraznoličniji tipovi društva. Još je značajniji dubok jaz, što puca u shvaćanju života između Don Quijota i njegove okoline, romantičnog viteštva i »razboritog« filistarstva, ublažen istinitom i dubokom čovječnošću s jedne i s druge strane. Taj tragični sukob slika je C-ove tragične sudbine s njezina tri značajna krupna neuspjeha: 1. htio je živjeti od književnog rada, no taj prvi odsjek njegova stvaranja ostao je bez značenja; 2. bio je junak, no bitka, koja je spasila kršćanstvo, donijela je njemu nedaću i sužanjstvo; 3. htio je uzeti »praktično zvanje« u državnoj službi, no dospio je u tamnicu. Tko da u tom ne prepozna nerazmjerni Don Quijotova htijenja prema stvarnosti vanjskoga svijeta? K tomu dolazi duboki opći osjećaj »zlatnoga doba« španjolske povijesti: desengaño, osjećaj između srednjovjekovnog taedium vitae i modernog Weltschmerza: iscrpenost zemlje, koja je napučila kontinente, a samu sebe osiromašila; otkrila svjetove, a samu sebe nije umjela održati; stvarala nebotičnu umjetnost baroka, a gušila se u dugovima. Iza Lepanta propast Nepobjedive armade, pa ipak još uvijek ne i propast sjaja Španjolske. Taj golemi raspon paradoksa osjeća se naročito u sve tragičnijem smjeru, kojim udara drugi dio *Don Quijota* s upravo uzvišenom jednostavnošću odricanja i kršćanskom smirenošću njegove smrti. Španjolska, »izliječena« od težnje za slavom i veličinom, postala je zaboravljen poluotok Evrope. *Don Quijote* je jedna od najiskrenijih i najpotresnijih slika čovječanstva, sinteza književnosti svoga vremena i njezin nadmoćni uspon, djelo najsajnije slobode duha pisano u tamnici.

BIBL.: *Obras completas de M. de C. S.*, izd. J. H. Hartzenbusch, Madrid 1863—64; izd. R. Academia Española, Madrid 1917—23; Schevill-A. Bonilla y San Martín, Madrid 1914—23. — *Don Quijote*, izd. D. Clemencín, Madrid 1833—39; C. Cortejón 1905—13; F. Rodríguez Marín 1911—13 (kritično).

LIT.: M. Fernández de Navarrete, *Vida de M. de C. S.*, Madrid 1819; C. Pérez Pastor, *Documentos cervantinos hasta ahora inéditos*, Madrid 1897—1902; J. Fitzmaurice-Kelly, *M. de C. S.*, Oxford 1913; A. Bonilla y San Martín, *C. y su obra*, Madrid 1916; A. Castro, *El pensamiento de C.*, Madrid 1925; L. Rius, *Bibliografía crítica de las obras del Quijote*, Madrid 1921; C. Schevill, C., New York 1919; Menéndez Pelayo, *Estudios y discursos*, I. (Obras compl. VI.), Santander 1941; Concha Espina, *Mujeres del Quijote*, Madrid 1930; Salvador de Madariaga, *Guía del lector del Quijote*, Madrid 1926; Ramiro de Maeztu, *Don Quijote, Don Juan y La Celestina*, Madrid 1941; Miguel de Unamuno, *Vida de Don Quijote y de Sancho*, Madrid 1930. — Hrvatski prijevod: *Bistri vitez Don Quijote*, prev. Iso Velikanović, Zagreb 1915, 1931²; novo izd. prir. F. Jelašić 1942. Lj. M.

CERVERA Y TOPETE, Pascual, * 1839, † 1909, španj. admiral, sudjelovao je od 1859—1892 u različitim kolonijalnim ekspedicijama, osobito u Zap. Indiji i na Filipinima. G. 1892 bio je ministar mornarice, a 1898 za vrijeme američko-španjolskog rata postavljen je za zapovjednika eskadre u Zapadnoj Indiji. U tom svojstvu C. je izvršio najprije uspješno putovanje iz Kapverdskih otoka do Santiaga na Kubi unatoč američkoj blokadi. Ondje je sa svojim brodovima sudjelovao u obrani otoka Kube. Kad je položaj ovog otoka zbog američkog pritiska postao kritičan, C. je izvršio s eskadrom prodor, kojom je prilikom došlo do bitke s daleko premoćnom američkom flotom pod admiralom Sampsonom, u kojoj je španjolsko brodovlje bilo posve uništeno. C. se ponio vrlo hrabro, te su on i svi njegovi komandanti od ratnoga suda riješeni svake krivice radi poraza Ar. P.

CERVINE, rod jelena. Mužjaci imaju rogove, samo kod soba i ženka ima rogove. Rogovi (kojih ima fosilno lijepo sačuvanih) stoje na t. zv. ružici. Obično svake godine odbacuju rogove te ih zamjenjuju novima, kojima je broj paročka veći. Pojavljuju se u d. miocenu te dalje žive do danas. D. miocenski oblici nemaju rogova (*Amphirtogulus*). Pliocenskim oblicima množe se paroči, tako da u g. pliocenu nalazimo silno razgranane rogove (*Cervus Sedwicki*). Na pr. sob (*Rangifer*) sada živi cirkumpolarno, dok je u ledeno doba bio vrlo raširen svuda (čak i u sred. Evropi). Lijepi

ostatci rogova nalaze se i u zbirci Geol.-paleont. muzeja u Zagrebu. Mnogo ostataka nađeno je u Savi i Dunavu. F. Š.

CESAR, I. Ivan, * Novo Mesto 6. X. 1896, slovenski glumac. Gimnaziju je svršio u rodnom mjestu. Za svjetskoga rata bio je časnik na različitim ratištima. Iza rata je stupio u željezničku službu, a od 1. XII. 1921 član je Narod. gledališta u Ljubljani. Prije toga je nastupao na različitim amaterskim predstavama, a prije svega na šentjakobskom gledalištu u Ljubljani. U Ljubljani je polazio dramsku školu. Glavne su mu komične uloge u pučkim igrokazima, u kojima je nasljednik predratnoga znamenitoga slovenskog komičara A. Verovška. U posljednjim se godinama počeo razvijati u glumca ozbiljnih karakternih uloga realističnog stila (Čehovljevi *Ujak Vanja*). Ide među prve glumce slovenskoga kazališta. B. K.-t.

2. Pavao, * Beletinec 1. I. 1871, gospodarski stručnjak. Svršio je gospodarsku školu u Križevcima i vinogradarsko-pivničarski tečaj u Zagrebu. Iza vršenja gospodarske prakse na posebničkim imanjima služio kao upravitelj loznih rasadnika, putujući učitelj za vinogradarstvo i kao županijski kotarski izvjestitelj. Pisao članke u stručnim i dnevnim listovima. Osnivao vinarke i voćarske zadruge.

BIBL.: *Uputa u vinogradarstvo*, 1896 i još 3 izdanja; *Kako ćemo obraniti vinograde od bolesti peronospora i oidijuma?* u 2 izdanja. U.

CESAREC, Rudolf, * Zagreb 2. III. 1889, redov. sveuč. profesor. Sve škole svršio u Zagrebu, gdje je položio i ispit za nastavnika srednjih škola kao i doktorat filozofije.

Kao gimnazijski profesor služio je na real. gimnazijama u Kraini, Zagrebu i Koprivnici. G. 1928 i 1929 boravi u Berlinu i Parizu u svrhu stručnog naučnog usavršavanja. Iza toga postaje vanredni, a 1935 redovni profesor stolice za geometriju mudroslovnog fakulteta Hrvatskog sveučilišta. Njegov naučni rad kreće se u području geometrije, u kojoj je naročito zanimanje posvetio neeuclidskoj geometriji. U neeuclidskoj geometriji, kojoj je apsolutna ploha jednoplošni hiperboloid, dakle u t. zv. »trećoj« neeuclidskoj geometriji, razvija elemente te geometrije, a promatra i neke jednostavnije pravčaste plohe. Sve to izvodi s pomoću preslikavanja na dvije Poincaréove poluravnine dajući još i kratki nacrt, kako se može ta geometrija obrađivati i s pomoću Kleinove ravne hiperbolične geometrije. Uveo je u hiperboličnu planimetriju pojam ortogona, t. j. višekuta sa samim ili gotovo samim pravim kutovima, zatim pojam njihove ortogonalizacije, polarizacije i antiortogonalizacije otkrivajući izvjesne veze njihovih stranica i kutova. U posebnij radnji istražuje, koji se potpuni pravilni ortogoni daju konstruirati elementarno, t. j. s pomoću ravnala i šestar, te daje i odnosnu konstrukciju. Naučni radovi objelodanjeni su mu u vanjskim i domaćim časopisima. Urednik je matematičkog dijela Hrvatske Enciklopedije.

BIBL.: *Sur les triples spitales logarithmiques dans l'espace*, Bull. Soc. math., sv. 47, Pariz; *O neeuclidskoj geometriji osnovanoj na apsolutnom jednoplošnom hiperboloidu*, Rad, knj. 241; *Über die Berechnung von Orthogonalen der hyperbolischen Ebene*, Sitzungsber. der Heidelberger Akad. der Wiss., Jahrg. 1932; *Konstrukcija pravilnih ortogona*, Rad, knj. 246; *Nekoja domaća amaterska rješena klasičnih problema geometrije*, NVJ, knj. 49; *E. Cartan i njegovo najnovije djelo o Riemannovim prostorima*, NVJ, knj. 36. i dr. V. N.-e.

CESAREO, Giovanni Alfredo, * Messina 24. I. 1860, † Palermo 6. V. 1937, talijanski književnik, kritičar, pjesnik i književni historičar. U lirici prelazi s naturalizma na mistiku; u kritici se zalaže u duhu F. De Sanctisa za idealistički pravac protiv pozitivizma, ma da se razilazi s B. Croceom. Za nj je osnovno obilježje umjetnosti stvaranje s pomoću fantazije.

BIBL.: Pjesme su mu sabrane u zbirkama: *Poesie*, 1912; *Canti di Pan*, 1920; *Poemi dell'ombra*, 1923; *Colloqui con Dio*, 1928; *Risveglio*, 1931. Glavna su mu kritička djela: *Le origini della poesia lirica in Italia*, 1924; *Saggio sull'arte creatrice*, 2. izd. 1921; *Studi e ricerche sulla letteratura italiana*, 1929, osim nekih monografija o Leopardiju, Meliju i dr.

LIT.: *Il poeta dell'umana tragedia, scritti inediti su l'opera di G. A. C.*, Girgenti 1922; R. Zanghi, *Saggio sulla poesia di G. A. C.*, Mleci 1926; A. Momigliano, *Impressioni di un lettore contemporaneo*, Milan 1928; L. Tonelli, *Alla ricerca della personalità*, II., Catania 1929; I. Calandrino, *G. A. C.*, Messina 1930. M. D.-ić.

RUDOLF CESAREC

CESARGRAD, goleme ruševine sredovječnog grada iznad sutjeske Sutle, dok se na štajerskoj strani nalaze ruševine Kunsperga (Königsberga). Oba su grada bila izgrađena, da naziru prolaz kroz spomenutu sutjesku. C. se prvi put spominje 1399, kad ga je kralj Sigismund dao Hermanu

(Foto Gj. Szabo)

CESARGRAD, Kula nad ulaznim vratima

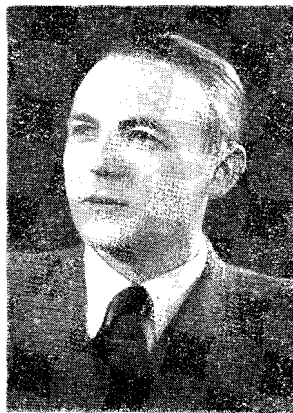
na od trijaskih vapnenaca, škriljavaca, pješčanika i lapora, a ogrtač od litavaca, sarmatskih pješčanika te pliocenskih lapora i pijeska.

CESARI, I. Antonio, * Verona 16. I. 1760, † Ravenna 1. X. 1828, talijanski filolog i propovjednik. Poznat je radi borbenog zalaganja za čistoću talijanskog književnog jezika i za ugledanje u stare talijanske klasike. Između brojnih propovijedi i drugih pobožnih djela dao je i talijanski prijevod knjige *De imitatione Christi* (→ Gersen i Kempis). Bio je prijatelj braće književnika Antuna i Toma Chersa iz Dubrovnika; ovom je drugom napisao u pohvalu knjižicu na latinskom i talijanskom jeziku *De vita Thomae Chersae* (Verona 1827), zbog koje je N. Tommaseo poveo polemiku radi Cesarijeva jezika i stila.

LIT.: *Elogi italiani e latini scritti da A. C.*, per cura di G. Guidetti, Reggio Emilia 1898 (tu je pretiskana i njegova rasprava o T. Chersi); V. Fontana, *Nel I centenario della morte di A. C.*, Verona 1928; G. Mazzoni, *I due Chersa, il Cesari, il Tommaseo*, u Rešetarovu zborniku, Dubrovnik 1931.

2. Giuseppe (Giuseppino), prozvan Il Cavaliere d'Arpino, * u veljači 1568, † Rim 3. VII. 1641, talijanski slikar. Nije sigurno, je li rođen u Arpinu, odakle mu je bio otac, također slikar. Kozmograf Ign. Danti uposlao ga je u vatikanskoj Loggia Geografica. Od 1589—91 radio je u Napulju, poglavito u samostanu sv. Martina, zatim u kapeli Olgiati u S. Prassede, a za Klementa VIII. postao je najugledniji slikar freska u Rimu. Upravljao je izradbom fresaka u poprečnoj ladi lateranske bazilike, izradio nacrt za mozaike u kupoli sv. Petra i započeo velike povijesne slikarije za Konzervatorsku palaču, od kojih su posljednje, znatno slabije, nastale tek četiri desetljeća kasnije. C. je najprije pripadao krugu braće Zuccari i bio osobito pod utjecajem Roncallija; premda zastupa kasnomaniristički pravac, nastojao se približiti bolonjskom baroku i najzad se sasvim ugledao u Raffaela, zbog čega je ponešto stradala koloristička draž njegovih slika. Za Pavla V. potisnuli su ga bolonjski slikari, no C. je još dugo preživio svoju slavu, pa je baš tada izradio većinu svojih dražesnih, ali praznih ulja, koja se nalaze po evropskim galerijama. — Brat mu **Bernardino C.** († 1416) bio je spretan crtač. F. C.

CESARIĆ, Dobriša, * Požega 10. I. 1902, književnik. Pučku školu svršio u Osijeku, gimnaziju polazio u Osijeku i Zagrebu. Počeo učiti filozofiju na zagrebačkom sveučilištu, ali ju je napustio. Neko je vrijeme pomoćni redatelj na zagrebačkom kazalištu, kasnije činovnik Higijenskog zavoda u Zagrebu. U različitim časopisima (Kritika, Savremenik, Književna republika, Hrvatska revija) objavljivao je pjesme uz nešto književnih prikaza i referata. Prevodio s njemačkoga i ruskoga jezika (Rilke, Kleist, Jesenjin, Dostojevski, Bjelinski, Korolenko). Zasebno je izdao zbirke pjesama: *Lirika* (Zagreb 1931), *Spasena svijetla* (Zagreb

DOBRIŠA CESARIĆ

1938). Iako je razmjerno slabo plodan, C. pripada među prve suvremene hrvatske lirike. Osjećajan, s jakom književnom obrazovanošću, sa smislom za pitanja suvremenoga života C. nije išao ni s kakvim književnim strujama, nego je s apsolutnom savjesnošću umjetnika vajao svoje stihove izričući u njima svoja najdublja čovječanska čuvstva. Izraz mu je jasan, zbit, zvučan, spajajući u sebi i najbolje tekovine starije hrvatske lirike i napore samoga pisca. C-eve pjesme ulaze u sve antologije hrv. lirike, a neke su od njih prevedene na različite evropske jezike (njemački, francuski, talijanski, češki, mađarski, esperanto i dr.). Za knjigu *Lirika* dobio je nagradu Akademije. G. 1923 pokrenuo je C. s Vjekoslavom Majerom književni list Ozon.

CESARINI, Giuliano, * Rim 1398, † kod Varne 1444, kardinal i papinski legat. Učio je kanonsko pravo u Bolgini, u 30-oj godini postao kardinal i ušao u diplomatsku službu Rimske Stolice. Kao legat pripremio je u Njemačkoj veliku križarsku vojnu protiv husita. Poslije poraza križara kod Domažlica 1431 uvjerio se o potrebi izmirenja s umjerenim husitima i djelovao u tom pravcu kao predsjednik koncila u Baselu. G. 1438—39 predsjedao je saborima u Ferrari i Fircenci radeći na jedinstvu istočne i zapadne crkve. Kao legat u Ugarskoj uložio je mnogo truda u pripremanje rata protiv Turaka. Premda je taj rat uspješno završio segedinskim mirom 1444, C. nije odobrio sklaapanje mira i potaknuo najzad kralja Vladislava IV. na novi rat, koji je doveo do teškog poraza kod Varne; tom je prilikom C. poginuo zajedno s kraljem.

LIT.: H. Fechner, *G. C. bis zu seiner Ankunft in Basel*, Berlin 1907; N. Valois, *Le pape et le concile*, 2 sv., Pariz 1909; L. Bréhier, *L'Église et l'Orient au moyen âge*, Pariz 1911.

CESARO, Ernesto, * Napulj 1859, † Napulj 1906, talijanski matematičar; svršio École des mines u Liègeu u Belgiji, gdje je svojom matematičkom nadarenošću svratio na sebe pažnju Catalana. Poslije je učio matematiku na sveučilištu u Rimu; 1886 postigne stolicu za algebarsku analizu na sveučilištu u Palermu, odakle prijeđe 1891 u Napulj na stolicu za infinitesimalni račun. Radio je na najrazličitijim područjima matematike. Važnija djela: *Corso di analisi algebrica* (Turin 1894) i *Lezioni di geometria intrinseca* (Napulj 1896). Po ovom je djelu postao osnivačem t. zv. prirodne geometrije.

BIBL.: A. Perna, *É. C.*, Giorn. di mat., 2. ser., sv. 14., Napulj. R. C.

CESAROTTI, Melchiorre, * Padova 15. V. 1730, † Padova 4. XI. 1808, talij. književnik. Najprije enciklopedist, pristaša Voltaira, franc. revolucije i moderne demokratske struje. Zatim se zanosio za Napoleona, koji mu je zato sklon. Dao je mnogo različitih djela, između kojih su najvažnija: prvi talijanski prijevod Macphersonovih engleskih imitacija, tobože Ossijanovih irskih legenda (1763), slobodan prijevod Homerove *Ilijade* (1795), zatim *Saggio sulla filosofia delle lingue* (1785), u kojemu se u duhu neoracionalizma zalaže za živi govor, a protiv stega purizma. Unio je svijetla i u pitanje Homera. Lak je pisac i u prozi i u stihovima. Svojim je aktualnim i rado čitanim djelima utro put novijoj talijanskoj prozi, a odraze njegova prijevoda Ossijana pokazuju u Italiji najveći suvremeni pjesnici i njihovi epigoni (na pr. Alfieri, V. Monti, U. Foscolo, I. Pindemonte). Zato je važna njegova uloga u kulturi onoga vremena više radi raznolikosti djela i utjecaja, koji je vršio, negoli radi same vrijednosti pojedinih radova.

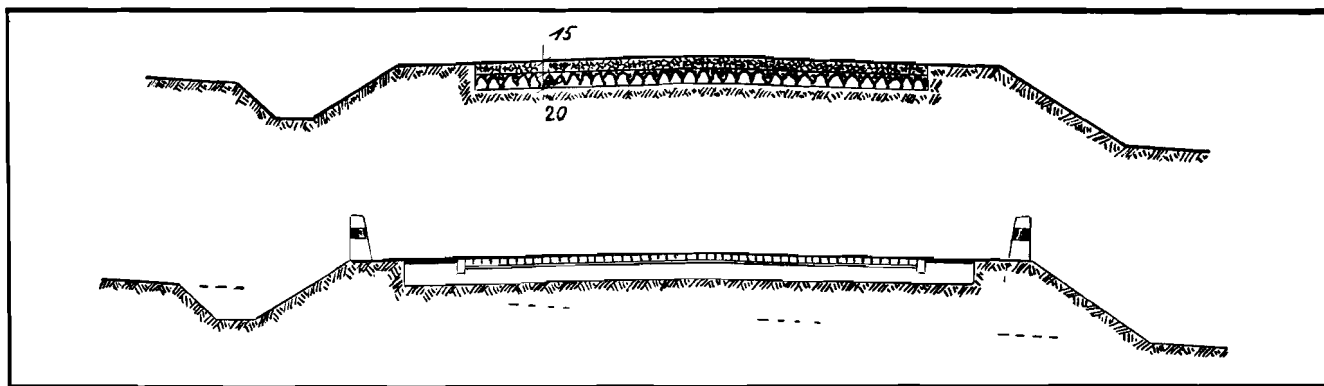
BIBL.: *Opere*, 40 knjiga, Pisa 1800—13; *Poesie di Ossian*, a cura di G. Balsano Crivelli, Turin 1925.

LIT.: V. Alemanni, *Un filosofo delle lettere: M. C.*, Turin 1894; C. Trabala, *Storia della grammatica italiana*, Milan 1908; G. Rossi, *M. C. critico e poeta*, Salerno 1923; G. Mazzoni, *Abati, soldati, autori, attori del Settecento*, Bologna 1925.

CESCA, Giovanni, * Trst 1858, † Messina 28. XII. 1908, filozof i pedagog, pristaje uz kriticizam, ali nastoji spoznaju teoriju Kantovu spojiti s etičkim i religijskim aktivizmom u nazor, koji zove humanizmom.

BIBL.: Glavna djela: *Storia e dottrina del criticismo*, Verona 1884; *La dottrina kantiana dell' a priori*, Padova 1885; *La religione morale dell'umanità*, Bologna 1902; *La filosofia della vita*, Messina 1903; *La filosofia dell' azione*, Palermo 1907.

A. B-a.

Gore: POPREČNI PREREZ KROZ KOLOVOZ ZA LAKI PROMET; dolje: POPREČNI PREREZ KROZ KOLOVOZ OD SITNE KAMENE KOCKE NA BETONSKOJ PODLOZI (za teški promet)

CESENA, okružni grad pokrajine Forlì, na rijeci Savio, 15.950 st., u starom vijeku Caesena, stara tvrđava, željeznica Ancona—Bologna, bisk. sjedište s centralnim sjemeništem, katedrala s 2 mramorna oltara od Lombardija, lijepa gradska vijećnica, vrijedna knjižnica iz 1452 (55.000 svez. i 1075 rukopisa), zbirka slika, rodno mjesto Pija VI. i VII., vinogradarstvo, vrtlarstvo, uzgajalište koprplje, tvornica sladora, rudnici sumpora. U srednjem vijeku bila je u eksarhatu u Ravenni, g. 1355 u Crkvenoj državi, 1378—1466 pripadala kući Malatesta, od koje ju je osvojio Cesare Borgia, poslije njegove smrti ponovno je u Crkvenoj državi do 1859. General Murat pobijedio je tu Austrijance 30. III. 1815.

A. M. S.

CESIJA, 1. → Ustup. — 2. Način stjecanja državnog područja pravnim poslom (ugovorom) između dvije države. Cesto je to mirovni ugovor, kojim se završava rat, te pobjednica dobiva od pobijeđene dio njezina područja; no c. se može ugovoriti i bez rata, pače i bez prijetnje ratom ili bez druge prisile. C. postoji i kod zamjene područja (1875 dala je Rusija Japanu Kurile u zamjenu za južni Sahalin; Engleska i Njemačka zamijenile su 1890 Helgoland i neke afričke posjede) i kod kupnje (USA kupile su 1803 Louisianu od Francuske za 60 milijuna fr., 1866 Alasku od Rusije za 7,2 mil. dolara, 1917 danski dio otočja Virgin Islands za 25 mil. dolara; Njemačka je kupila 1899 Marijane i Karoline od Španjolske za 25 mil. peseta; poznata je prodaja prava na Dalmaciju sa strane Ladislava Napuljskoga Mlecima g. 1409). Kupovnina je protučinidba, koja ne treba biti razmjerna vrijednosti ustupljenog područja. Davanje u zalog nije c., ali može uroditi istim učinkom, ako se zalog ne iskupi (otočja Orkney i Shetland došla su 1469 Škotskoj kao zalog norveškoga kralja za osiguranje neisplaćenog dijela miraza; Genova je založila g. 1768 Korziku Francuskoj; 16 šipuških gradova, što ih je 1412 Žigmund kao ugarski kralj založio Poljskoj za 37.000 praških groša, vratila je Ugarskoj 1773 Marija Terezija poslije prve diobe Poljske). I dugoročni zakup (kao oni evropskim državama u Kini) može pod okolnostima biti c., ako je stranke žele tim načinom prikriti, jednako i povjeravanje uprave (okupacija Bosne i Cipra 1878).

C. se često uvjetuje plebiscitom (v.), a uz nju se mogu ugovorom predvidjeti različite odredbe glede podanika (→ amnestija, opcija), državne i posebničke imovine, diobe dugova, arhiva i t. d.

J. A.

CEŠPEDES, Alba de → De Cēspedes Alba.

CEŠPEDES, Pablo de, * Cordoba 1538, † Cordoba 1608, španjolski slikar. Učio je teologiju na sveučilištu Alcalá de Henares. C. pa Firentinac Vincenzo Carducci i Francesco Pacheco bili su predstavnici andaluzijske slikarske škole, koja je stajala pod utjecajem onih talijanskih majstora, koje su u Španjolsku pozvali Karlo V. i Filip II. Bio je u Italiji 1559—66, pa opet 1575, kad se vratio u Cordobu. U Rimu je u crkvi Trinità dei Monti slikao freske s prizorima iz života Bogorodičina. Važnije se njegove slike nalaze u Cordobi i Sevilli.

LIT.: F. M. Tubino, P. de C., Madrid 1878.

A. Sch.

CEŠPEDES Y MENESES, Gonzalo de, * Madrid oko 1585, † Madrid 27. I. 1638, španjolski književnik. Bavio se povijesnim istraživanjem (*Historia apologética de los sucesos del Reyno de Aragón; Historia de Felipe IV*), no najviše se odlikovao kao romanopisac; njegov *Poema trágico del Español Gerardo y desengaño del amor lascivo*

sadržava autobiografske podatke; glavno djelo, *Varia fortuna del soldato Pindaro* (1626), sastavljeno po uzoru t. zv. pikaresknih, pustolovnih romana, očituje jake pripovjedačke sposobnosti i osobne crte.

LIT.: F. W. Chandler, *La novela picaresca en España*, Madrid. J. An-s.

CESTA. Pod cestom u užem smislu razumijeva se umjetnim načinom izgrađen suhozemni put prikladan za javni promet pješaka, jahača i kola. Poljski i šumski putovi te staze, koji nastaju samo dugotrajnom upotrebom jednog terenskog pravca, ne smatraju se cestama, iako služe prometu. Isto tako ne smatraju se cestama privatni putovi, koji nijesu otvoreni za javni promet.

SADRŽAJ: 1. Povijesni razvitak i današnje stanje, 685; 2. Ceste Nezavisne Države Hrvatske, 686; 3. Orči, gospodarski, politički i kulturni značaj cesta, 687; 4. Financiranje cestogradnja i uprava cestama, 687; 5. Prekomjerno iskorišćivanje cesta, 687; 6. Vrste cesta i način izgradnje, 687.

1. *Povijesni razvitak i današnje stanje*. U starom vijeku građene su ceste u prvom redu iz vjerskih razloga, zatim iz vojničkih, a kasnije i iz upravnih (nadgledanje udaljenih pokrajina). Gospodarske pobude u gradnju cesta dolaze tek kasnije. Prema grčkim piscima počeli su s gradnjom cesta Perzijanci pod Kirom, zatim pod Darijem i Kserksom. Grci su gradili u prvom redu »svete ceste«, koje nijesu služile trgovačkom prometu, jer se on većinom odvijao morskim putem. Po »svetim cestama« smjeli su se kretati samo hodočasnici. Osobito je poznata »sveta cesta«, koja vodi iz Atene u Eleusinu — danas zvana *Odós legá*. Rimljani su gradili u pravom smislu riječi moderne ceste s kamenom podlogom, često popločene kamenim pločama ili kockama. Znamenita Apijeva cesta (Rim—Kapua) građena je od g. 312—303 pr. Kr. (→ Appia via). Ostale važne rimske ceste bijahu: Via Flaminia i Via Aemilia. Osobito se u doba rimskih careva cestovna mreža proširila u sve dijelove rimskog carstva, te je Rim bio spojen s najudaljenijim svojim pokrajinama. Tako se za vrijeme Cezara stjecalo u Rimu 16 umjetnih cesta. Dužina svih tih cesta mjerila se od milokaza na foru (milliarium aureum). Ukupna dužina cesta rimskog carstva iznosila je okruglo 140.000 km. U tehničkom pogledu rimske su ceste bile prava remek-djela, koja su izvodile posebne rimske legije. S propašću rimskog carstva počele su propadati i rimske ceste, jer nije više bilo jake vlasti, koja bi se brinula za održavanje starih cesta i za gradnju novih.

Nedostatak takve vlasti osjetio se osobito u srednjem vijeku. Smrću Karla Velikog nestaje posljednje jake središnje vlasti, koja je vodila brigu o cestama. Odsad je sva briga prešla na feudalne gospodare, koji nijesu vodili mnogo računa o cestama.

Ponovno veće zanimanje za gradnju cesta pokazuje se za vrijeme križarskih ratova. Izmjena dobara između Istoka i Zapada, koja se vršila preko gornjo-talijanskih luka i sjeveronjemačkih gradova, dala je dalji poticaj za gradnju cesta i razvoj cestovne mreže u Evropi, kojoj je Nürnberg bio čvorište. Sve te ceste bile su većinom slabo građene, a promet na njima bio je često ometan različitim odredbama feudalne gospode. — U kasnijem razvoju Nizozemska je bila jedna od prvih država, koja je pristupila popravku cesta i izgradnji cestovne mreže. U nju se odmah ugledala Francuska. Od prvih francuskih cesta bila je cesta Pariz—Orléans, izgrađena g. 1556. Cestogradnju u Francuskoj osobito je promicao Colbert za vlade Luja

IZRADA KOLOVOZA OD CEMENTNOG BETONA

XIV., ali je tek za Napoleona jače uznapredovala, tako da je već g. 1814 Francuska imala 27.200 km glavnih cesta.

U Engleskoj bijaše cestovna mreža dugo vremena zanemarena i nepotpuna. Tek pod Cromwellom počelo se sustavno s izgradnjom i popravkom važnijih cesta. U većoj mjeri uznapredovala je gradnja cesta u Engleskoj nakon pronalaska Mac Adama i Telforda (→ makadam). Danas ima Engleska vrlo dobro razvijenu cestovnu mrežu.

U Njemačkoj je sve veća upotreba dvokolica, a kasnije samovoza, pridonijela, da je cestama posvećena najveća pažnja nesamo u pogledu razgranjenosti cestovne mreže, nego i u pogledu tehničke dotjeranosti cesta. Osobito su na glasu njemačke automobilske ceste (v. HE I, str. 806). Zakonom od 1934 podijeljene su njemačke ceste na državne (oko 41.000 km), pokrajinske I. reda (oko 83.000 km), pokrajinske II. reda (oko 87.000 km), općinske (oko 135.000 km). K tome dolazi još oko 11.000 km automobilskih cesta.

Italija je poznata kao klasična zemlja dobrih cesta. Danas ima preko 160 vrlo dobrih cesta, od kojih se ističu naročito »autostrade«. U Evropi imaju i druge države dobrih cesta, kao na pr. Švicarska, Belgija, Danska i t. d. Bivša Čehoslovačka imala je 69.393,6 km, bivša Poljska 44.500 km uređenih cesta. Bugarska imala je u granicama do g. 1941 uređenih cesta u dužini od 16.200 km. Općenito balkanske države imaju slabo razvijenu i lošu cestovnu mrežu.

2. *Ceste Nezavisne Države Hrvatske.* Prve ceste na području Nezavisne Države Hrvatske potječu sigurno od rimskih vremena. Tako je poznata dužinska rimska cesta, koja je polazila od Ptuja na Vinkovce i Mitrovicu sve do Beograda. Druge su opet rimske ceste presijecale sadašnje područje Hrvatske okomito i povezivale primorske gradove nekadašnje Liburnije i Dalmacije s panonskom nizinom. Tragovi tih cesta nalaze se još i danas (vidi sl. HE III, str. 139).

Jači razvoj izgradnje cestovne mreže nadolazi u hrvatskim krajevima tek onda, kad je Hrvatska oslobođena od Turaka. Naročito je razvoj cestovne mreže u neposrednoj vezi s uređenjem Vojne Krajine.

Prva cesta od veće gospodarske važnosti za Hrvatsku bila je t. zv. Karolinska cesta, koja je vodila od Rijeke do Karlovca. Gradnjom te ceste započeto je g. 1726 za Karla III., koji je i inače za razvoj cestovne mreže stekao velikih zasluga. Cestovna mreža, koja je za njega zasnovana, dotjerana je pod Marijom Terezijom, Josipom II. i Franjom II. G. 1750 izgrađena je cesta Zagreb—Karlovac. Ta se cesta može smatrati prvom modernom cestom u Hrvatskoj; njome je Zagreb dobio izravnu vezu s morem. G. 1753 započela je Vojna Krajina izgradnjom poštanskih cesta od Zagreba do Križevaca, Bjelovara i Koprivnice. Na taj način povezana su ta mjesta uz cestu Zagreb—Varaždin, koja je predstavljala vezu s inozemstvom. Istoodobno izgrađuje se posavska cesta Zagreb—Ivaničgrad—Lipovljani—Nova Gradiška—Oriovac—Brod—Vinkovci—Mitrovica—Ruma—Zemun s odvojcima za Osijek i Petrovaradin. G. 1756 rekonstruirana je cesta Karlovac—Gospić, a g. 1770 odredi Josip II. rekonstrukciju ceste Karlovac—Senj. (Karolinska cesta bila je već u to doba izvan upo-

rebe). Ta je cesta građena 1774—78 troškom od 338.000 forinti. Prolazi Generalski Stol, Josipdol, Jezerane, Zutu Lovku te prelazi Kapelu kod Vratnika. Po nalogu Josipa II. gradi se g. 1786 cesta Gospić—Oštarije—Karlobag, a odatle uzduž obale preko Jablanca i Sv. Jurja do Senja, odakle je već satnik Filip Vukasović izgradio poštansku cestu preko Novog do Rijeke. Vukasović je projektirao i poštansku cestu Otočac—Perušić—Gospić—Sv. Rok—Gračac—Zadar. Kad je napuštena i Jozefinska cesta, konstruirao Vukasović t. zv. Lujzinsku cestu (Karlovac—Sušak), koja je smatrana remek-djelom onoga doba nesamo u Hrvatskoj nego u čitavoj Evropi. Ta je cesta predana prometu 1809. Njome je ostvarena najbolja i najkraća veza dunavskog basena s Jadranskim morem.

Za napoleonskih vremena građeno je mnogo cesta, te je i sadašnja cesta Dubica—Bumbekovača (na desnoj obali Save) građena na staroj podlozi napoleonske ceste.

Tokom druge polovice 19. st. nijesu hrvatski krajevi zbog svojih posebnih političkih prilika imali sreću, da izgrade dobre ceste, kako je to bivalo u drugim krajevima. Najgore vrijeme nastupa za cestovnu mrežu hrvatskih krajeva poslije g. 1918. Što je bilo dobrih cesta do 1914, istrošilo se za vrijeme svjetskog rata (1914—1918), a kasnije kao da se i nitko nije brinuo za popravak starih cesta i za izgradnju novih. Istina, g. 1929 donesena su u bivšoj Jugoslaviji dva zakona o cestama, zakon o državnim putovima i zakon o samoupravnim putovima, koji je kasnije dobio naziv zakon o nedržavnim putovima. Tim su zakonima sve ceste podijeljene na državne, banovinske I. reda, banovinske II. reda i na pristupe željezničkim postajama. — Prema toj kategorizaciji imala je bivša Jugoslavija 10.258 km državnih cesta, 15.607 km banovinskih cesta I. reda, 16.050 km banovinskih cesta II. reda, odnosno ukupno (bez općinskih) svih cesta 41.915 km. Većina svih tih cesta bila je građena još prije g. 1914 prema tadašnjim prometnim prilikama za životinjsku spregu, pa nijesu odgovarale potrebama ni zahtjevima motornog prometa. Popravak i modernizacija tih cesta u b. Jugoslaviji slabo je napredovala, tako da je Nezavisna Država Hrvatska naslijedila vrlo malo cesta izgrađenih na suvremeni način.

Cestovna mreža Nezavisne Države Hrvatske obuhvaća prema sadašnjem stanju (1941; još nije izvršena nova podjela cesta) ukupno 56.000 km. Od toga otpada na državne ceste 3570 km, zemaljske ceste 15.365 km (bivše banovinske ceste I. reda 6.696 km; II. reda 5099), ostatak od 40.635 km otpada na općinske ceste i prilaze k željezničkim postajama. U skupinu *državnih cesta* spadaju one, koje se zbog svojeg narodno-gospodarskog značenja kao glavne prometne žile te zbog svoje važnosti za cijelu državu trebaju uzdržavati i graditi iz državnog proračuna. *Zemaljske ceste* imaju posebnu važnost za narodno gospodarstvo, jer one međusobno spajaju pokrajinu i velike župe. One su se dosad gradile i uzdržavale iz proračuna pojedinih banovina. U budućnosti će se te gradnje izvoditi iz sredstava, koja će se odvajati iz državnog proračuna za pojedine velike župe. — *Općinske ceste* spajaju pojedina sela s pokrajinskim ili državnim cestama, te su se dosad izgrađivale i uzdržavale iz općinskih proračuna i radom u naravi samih općinara (kulukom) kao i iz pripomoći, koje su u te svrhe odobravale pojedine banovine.

Nezavisna Država Hrvatska pristupila je odmah popravku svih cesta kao i izgradnji modernih cesta. Proglašena je zakonska odredba od 17. V. 1941 za gradnju glavnih državnih cesta sa suvremenim kolovozima. Tom zakonskom odredbom proglašene su glavnim državnim cestama ove ceste: 1. Rogatec—Krapina—Podsused—Zagreb—Ivaničgrad—Novska—Okučani—Brod—Zemun; 2. Okučani—Banja Luka—Split. Na te dvije glavne državne ceste imaju se priključiti ograncima ove državne ceste: a) Zagreb—Varaždin—granica; — b) Zagreb—Karlovac—granica; — c) Zagreb—Samobor—granica; — d) Osijek—Vrpolje—veza s glavnom državnom cestom br. 1. — e) Ščit—Sarajevo; — f) Rama—Dubrovnik s ogrankom na Ploče. Za izgradnju tih cesta određen je iznos od 4 milijarde Kuna. Za gradnju i održavanje cesta osnovano je posebno Ravnateljstvo glavnih državnih cesta (RGDC) kao posebna ustanova s posebnim proračunom.

Gornje ceste predstavljat će dionice budućih automobilskih cesta, koje su tim određene kao ceste međunarodnog značaja.

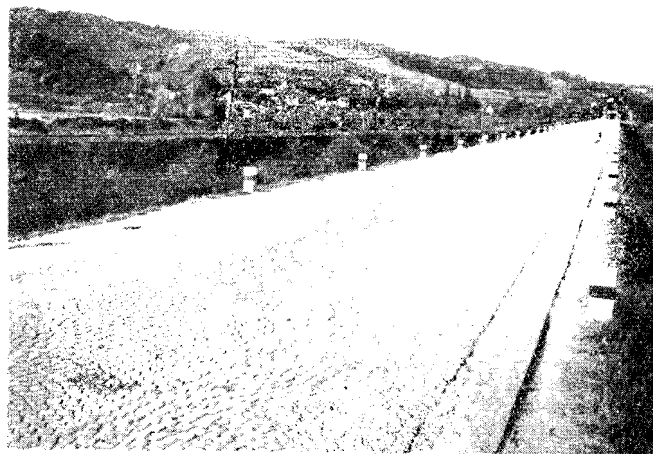
Preko područja Nezavisne Države Hrvatske prelaze ove međunarodne ceste: 1. Trst—Ljubljana—Zagreb—Zemun—

Bukurešt; 2. Beč—Maribor—Zagreb—Banjaluka—Sarajevo—Skoplje—Solun—Atena; 3. Budimpešta—Varaždin—Zagreb—Sušak; 4. Trst—Sušak—Senj—Obrovac—Split—Skadar—Valona—Atena, t. zv. Jadranska cesta, koja je od osobite važnosti za Dalmaciju i putničarstvo Nezavisne Države Hrvatske (v. i HE I, str. 808).

3. *Opći, gospodarski, politički i kulturni značaj cesta.* Osim glavne i prvotne zadaće zadovoljavanja prometnih potreba imaju ceste i svoje posebno gospodarsko, kulturno i političko značenje. Ceste su odvajkada igrale važnu ulogu u gospodarskom životu naroda. Tu ulogu nije mogao omalovažiti ni pronalazak parostroja. Pronalaskom samovoza i njegovim prodiranjem u gospodarske i prometne oblasti značenje cesta silno je poraslo. Samovozni promet počeo je vršiti sve veći utjecaj na cjelokupno narodno gospodarstvo pa je i u općekulturnom pogledu postao činilac od najvećeg značenja. Postojeće ceste počele su se stoga svuda preuređivati za samovozni promet, koji se tako razvio, da zahtijeva već svoju posebnu cestovnu mrežu. Izgradnjom cesta za samovozni promet na novim tehničkim i financijskim osnovama nastao je preokret, koji je doveo do izgradnje današnjih suvremenih cesta, što ih susrećemo već gotovo u svim državama svijeta. Izgradnja suvremenih cesta je doduše skuplja od izgradnje prijašnjih cesta, ali su zato troškovi održavanja tih cesta nerazmjerno manji. Osim toga promet na suvremenim cestama siguran je u svako doba, na njima nema blata ni prašine. Gospodarski gubitci u pogonskom materijalu, trošenje guma i kvarenje kola svedeni su na najmanju mjeru, dok se brzina i tovari mogu iskoristiti do krajnjih granica. Izgradnjom suvremenih cesta podiže se blagostanje države, ublažuje društvena bijeda i potpomaže putničarstvo, a time podiže gospodarska snaga naroda. Dok su nekada ceste imale samo mjesno značenje, danas one, prelazeći granice država, dobivaju značaj međunarodnih prometnih veza. Kao što su se nekada pojedina sela trgala, da kroz njih prođe općinska cesta, tako se sada pojedine države i pokrajine trgaju, da kroz njih prođe međunarodna cesta. Tim dobivaju ceste politički značaj prvoga reda.

4. *Financiranje cestogradnja i uprava cestama.* Zbog pojačanog motornog prometa ceste se brzo troše i kvare. U drugu ruku razvitak putničarstva i jak prirodni razvoj zahtijevaju proširenje cestovnih mreža. Stoga se danas nastoji, da ceste budu tehnički što savršenije. Za pokriće golemih troškova oko gradnje i održavanja cesta traže država i samoupravna tijela različite izvore. Problem financiranja cestogradnja pokušali su rješavati na različite načine. Glavno je načelo financiranja, da terete mora u prvom redu snositi onaj, koji se cestovnom mrežom neposredno služi — i u onoj mjeri, u kojoj se služi odnosnim prometnim sredstvom. Sam način financiranja cestogradnja i uprava cesta vodi se različito. Tako se na pr. uprava cesta u USA nalazi pod državnim nadzorom kako u pogledu građenja, tako i u pogledu održavanja državnih cesta sredstvima, kojima upravlja država. Za pokrivanje troškova oko građenja i održavanja cesta u USA uvedeni su trošarina na gorivo za automobile, paušalni porez na motorna vozila i posebni porez, koji plaćaju vlasnici zemljišta i zgrada pokraj javnih cesta. Pojedine države USA uključivale su i zajmove za izgradnju cesta. U Velikoj Britaniji ministar prometa odgovara za upravu i za financiranje glavnih cesta. Na građenje i održavanje cesta troši se u Velikoj Britaniji godišnje oko 60 milijuna funti. Do tog iznosa dolazi se paušalnim porezom na motorna kola i trošarinom na gorivo. U Francuskoj stoje »velike prometnice« (državne ceste) pod upravom ministra za javne radove. Te se ceste grade i održavaju o državnom trošku pod upravom državnih inženira (Ingénieurs des Ponts et Chaussées i Ingénieurs des Travaux publics de l'État). Izdatci za državne ceste padaju na teret državnog proračuna. U Nizozemskoj stoje državne ceste pod upravom države. Od g. 1935 financira građenje i održavanje cesta t. zv. prometni fond, u koji ulaze različiti prihodi iz željezničkog, cestovnog, plovidbenog i zračnog prometa. I »fond za radove« iskorišćuje se za financiranje cestogradnja. Formula, po kojoj se vrši podjela subvencije na pojedine pokrajine, glasi:

$$\sqrt[5]{s^2 h l^2}$$

KOLOVOZ OD SITNE KAMENE KOCKE, Na cesti Podsused—Samobor

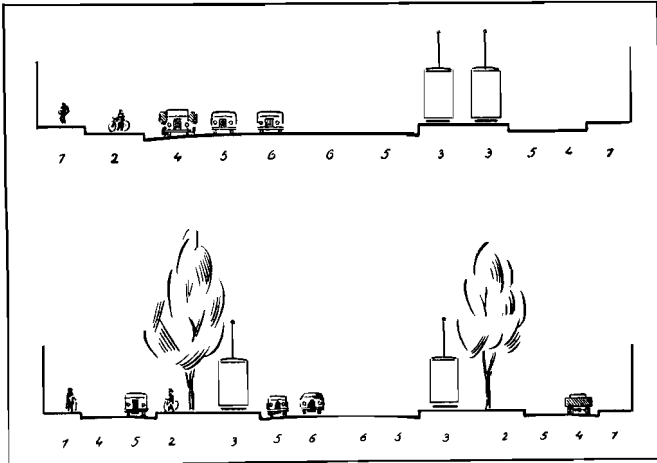
u kojoj s označuje površinu pokrajine, h broj stanovnika, a l ukupnu duljinu cesta u pokrajini s izgrađenom podlogom (makadamskom ili suvremenom). U Italiji je zakonom od g. 1928 ustanovljena Azienda Autonoma Statale della Strada. Ta autonomna ustanova upravlja u punom opsegu državnim (nacionalnim) cestama, održava ih i poboljšava. Samo građenje novih cesta spada u dužnost ministarstva za javne radove. Izdatci se pokrivaju iz zajmova, državnog prinosa (130 milijuna lira) i od prihoda automobilskih poreza i taksa. U Njemačkoj su po zakonu od g. 1934 jedino »velike prometnice« državne ceste, a za njihovo održavanje brine se država. Cjelokupna cestovna mreža (obične i samovozne ceste) ne spada više pod ministra prometa, već pod glavnog nadzornika za ceste, koji je neposredno podređen Führeru. G. 1933 osnovano je zasebno poduzeće za izgradnju njemačkih automobilskih cesta s glavnicom od 50 milijuna maraka. Za ravnatelja je postavljen dr. ing. Fritz Todt († 1942), po kome je prozvana »Organisation Todt«, poznata po čitavom svijetu. Dalje financiranje cestogradnja u Njemačkoj bilo je usko povezano s rješavanjem pitanja nezaposlenosti. Da se suzbije nezaposlenost, pristupilo se javnim radovima, koji su financirani ovako: Svaki poduzetnik, koji je dobio kakvu javnu narudžbu, primio je od države t. zv. radni vrijednosni papir (Arbeitsschatzanweisung), na temelju koga je poduzetnik mogao izdati mjenicu i dati je isplatiti kod banaka za to određenih. Reichsbanka se obvezala, da će te mjenice eskontirati, a država se obvezala, da će te mjenice postepeno iskupiti.

U bivšoj Jugoslaviji su financiranje gradnja i održavanje cesta riješeni uredbom o državnim i banovinskim putnim fondovima (1938). Glavni prihodi državnog putnog fonda bili su: državna trošarina na benzin i cement, porezi na sva motorna vozila, takse na željezničke prijevoze u kolskim tovarima, prinos za izvanredno iskorišćivanje cesta i različiti manji prihodi od taksa, novčanih kazna i slično.

5. *Prekomjerno iskorišćivanje cesta.* Pod normalnim iskorišćivanjem javnih cesta razumijeva se prijevoz pojedinca i njegove porodice i svega, što je pojedincu potrebno za njegovo kućanstvo ili poljsko gospodarstvo pod uvjetom, da se taj promet vrši kolima sa stočnom spregom i da ne prelazi 52 tone godišnje. Svaka veća upotreba javnih cesta spada pod pojam njihova *prekomjernog iskorišćivanja*, za koje se plaća t. zv. izvanredni putni prinos, dakle naknada štete za veće iskorišćivanje cesta od normalne upotrebe. Prema tome nije taj prinos ni porez, ni prizrez ni taksa. Plaćaju ga vlasnici robe, prinos plaća vlasnik prijevoznog sredstva.

LIT.: R. van der Borgh, *Das Verkehrswesen*, Leipzig 1925; M. Mirković, *Saobraćajna politika*, Beograd 1933; S. Josifović, *O upravi putova i njihovom financiranju u petnaest država*, Glasnik jug. društva za putove, Beograd 1939; F. Brozović, *Izgradnja putova u Čehoslovačkoj republici*, Zagreb 1937. A. F.

6. *Vrste cesta i način izgradnje.* Oblik i konstrukcija ceste moraju u svakom pogledu odgovarati zadaći, kojoj je cesta namijenjena. Drugim riječima, prema vrsti, broju i težini prometala, kojima je cesta (isključivo ili u pretežnosti) namijenjena, kao i prema konfiguraciji predjela,

POPREČNI PRESJECI SUVREMENIH GRADSKIH CESTA

1. Staze za pješake; 2. staze za dvokoličare; 3. staze za cestovne željeznice; 4. trag kolnika za istovarni promet; 5. trag kolnika za mjesni i spori promet; 6. trag kolnika za prolazni promet

kojim ona prolazi, odabire se i vrst cestovne kore, širina ceste i njenih građevina (mostova, tunela i t. d.), veličina uspona i poprečnog nagiba, oštrina zavoja, širina vidovitosti, nosivost mostova, ograničenje brzine prometa i smjera vožnje, cestovne oznake i t. d. Naravno da konstruktivne pojedinosti gradnje, među kojima i vrsta cestovne kore unutar dotične kategorije, ovise dalje i o geološkim, hidrološkim, klimatskim, prometnim, prirodnim i mnogim drugim okolnostima kraja, kojim cesta prolazi.

Prirodno je dakle, da se ceste u tehničkom smislu svrstavaju prema njihovim zadaćama, t. j. prema težini, broju i vrsti prometala, kojima je namijenjena. Tako se razlikuju ceste za laki, srednji i teški promet. Po vrsti vozila razlikuju se ceste po tome, da li se prometala pokreću stočnom spregom ili mehaničkim putem, ili na jedan i drugi način. Osim ove podjele postoje još i mnoge druge, bilo u tehničkom, bilo u ekonomskom, vojničkom, putničarskom, političkom (državne, pokrajinske, općinske i t. d.) ili kom drugom pogledu.

Kao cestovna kora za laki promet dolazi uglavnom u obzir uvaljani sloj tučenca na podlozi taraca od lomljenoga kamena, kojemu su ravne plohe okrenute prema dolje (chaussée), ili kora od nekoliko slojeva uvaljanog tučenca (makadam; naziv po izumitelju Mac Adamu). Ovakvi se kolnici dosta brzo troše pod utjecajem udara prometala i stočnih potkova, sisanja pneumatika i vremenskih prilika. Da bi se učinili trajnima i besprašnima, zaštićuju se njihove površine tankom prevlakom od jednoga ili više slojeva raznih bitumenskih, katranskih ili zajedničkih tvorevina uz dodatak sitnog drobljenja čvrstoga kamena (po mogućnosti vulkanskog porijekla).

Za srednji promet najčešće služi isti temeljni oblik kao i za laki promet, tek mu je zaštita jača i bolja. Zaštite se prave od sličnih tvorevina kao i kod lakih kolovoza, a to su dublja ili plića natapanja, utiskivanje kamene sitneži obavijene istim tvorevinama uvaljanog sloja, isto tako obavijenog tučenca i sl. Površina se ovakvih cestovnih kora obično još zaštićuje na isti način kao i kod lakih kolovoza. Postoje i druge vrste kolovoza za srednje težak promet kao cementni makadam, različni drveni i kameni taraci u različnim načinima izgradnje (često patentiranim kao »Gensal«, »Concrelīt« i sl.). Neke od takvih cestovnih kora čine zapravo već prijelaz kolovozima za težak promet.

Za težak promet služe kolovozi od cementnog i asfalt-nog betona, lijevanog asfalta te taraci od pravilno krupno ili sitno sječenog kamena vulkanskog porijekla (bazalt, granit, porfir, diorit, sijenit i dr.). Izuzevši cementno betonski, ovi kolovozi iziskuju posebnu podlogu za prijenos i razdiobu udara i težine prometala na tlo. Kao podloga služi najčešće cementno betonska ploča ili temeljni oblik lakog kolovoza (šoseja); u nekim slučajevima može se poslužiti i starim makadamom.

Da se zaštiti ivica kolovoza, kao i da se povećá sigurnost prometa, izvode se uz rub ovakvih kolovoza uske trake istog ili sličnog kolovoza u drugoj boji. Da bi se postigla što bolja i jednoličnija kakvoća, cestovne se kore za težak saobraćaj izrađuju gotovo isključivo strojevima. Naročita

se pažnja posvećuje sabijanju tla u nasipima i usjecima, da ne bi kasnije došlo do popuštanja tla, odnosno sjedanja i uleknuća cestovne kore. Radi toga se i sabijanje tla vrši najčešće strojevima, koji su posebno u tu svrhu građeni.

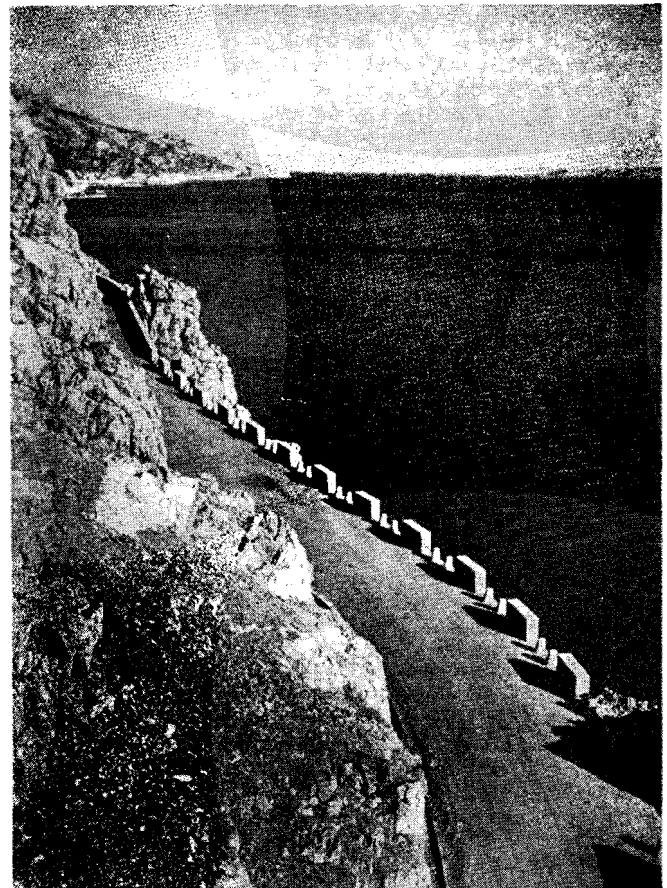
Da bi se uzogle lakše svladavati veće udaljenosti, t. j. omogućila veća brzina prometala, dopušta se na nekim cestama samo promet sa strojnim pogonom. Takve ceste moraju, radi lakšeg prestizavanja i ukrštavanja vozila, biti šire ili imaju dva odijeljena kolovoza, svaki za svoj smjer. Ukrštavanja s bilo kakvim drugim prometnim putem mogu biti samo u različitim razinama (s pomoću nadvožnjaka ili podvožnjaka). Kuće i gospodarstva moraju biti od takve ceste udaljenija ili ograđena, jer kod velike brzine vozila i manja domaća životinja može prouzrokovati nesreću.

Kod odabiranja vrste i oblika cesta kroz ljudska naselja odlučuju ne samo svi prije navedeni čimbenici, nego i mnoge druge okolnosti kao: pojačani pješački i dvokolični promet i njegovo osiguranje, promet cestovne željeznice, potrebni prostori u kolniku za istovarna vozila, parkiranje vozila, osiguranje tragova za brzi, spori, mjesni i prolazni promet, obziri prema odvodnji i provedbi ostalih vodova, česta ukrštavanja i t. d. Povrh svega treba uzeti u obzir i estetske razloge.

Moderna cestogradnja, osim šoseje, makadama i nekih taraca, rodila se istom koncem prošlog stoljeća u Americi. Ondje je na početku ovog stoljeća provela i veći dio doba svoga razdoblja pokusa i vrludanja. Usavršavala se uporedo u Americi (možda više praktički) i u naprednijim zemljama Evrope. Velik dio njenog znanstvenog razvitka otpada na Njemačku. Danas je moderna cestogradnja u punoj snazi u svim naprednim zemljama svijeta. Ona uposljuje građevne inženjere, arhitekte, matematičare, fizičare, šumarske inženjere, geologe, hidrologe, pedologe i čitav niz drugih učenjaka.

V. Be-ć.

CESTARINA je u nas otprije poznata pod imenom maltarine (lat. ius telonii, franc. péage = lat. pediculum, njem. Wegegeld, Chausséegeld, Pflastergeld, Entgeld), iako se s izrazom c. susrećemo i u prošlom stoljeću. Tada se pod c. razumijevao uži pojam maltarine, u koliko se ona odnosila na t. zv. »suhe malte« (sicca telonia), za razliku

PRIMORSKA CESTA KARLOBAG—OBROVAC (Fotozadruga)

od malta, postavljenih na mostovima, skelama i prijevoznima (ius nauli). Sadašnja financijalna znanost razlikovat će uži i širi pojam c. Pod uži pojam idu sada već povijesni oblici podavanja za upotrebu određenih putova i cesta, koji su se nazivali maltarinom, a pod pojam cestarine u širem smislu sva druga podavanja, koja se izravno vrše za posebnu upotrebu cesta i putova u bilo kojem drugom obliku i na bilo koji drugi način.

Čini se, da se počeci cestarine mogu nalaziti kod Rimljana, od kojih su kasniji narodi ovu ustanovu preuzeli te je dalje razvili. No postoji mišljenje, da se u rimskom portoriju ne može nalaziti preteča kasnijih cestarina. U svakom slučaju doživjela je veliki razvoj i opseg u srednjem i novom vijeku, sve do ukidanja feudalnih odnosa, koji su joj doonda izvanredno pogodovali. Feudalno sustavno uređenje zemljišnih odnosa u tolikoj je mjeri pospjelo razvoj maltarine, da se jednom prilikom čak i crkva našla ponukom zaprijetiti izopćenjem iz crkve onomu, tko otada uvede novo pravo ubiranja maltarine na svom putu. Za vrijeme vladavine Luja XIV. u Francuskoj podvrgao je Colbert reviziji sva prava ubiranja maltarine nastojeći ublažiti ovo podavanje, koje je već bilo prouzročilo silno nezadovoljstvo u zemlji. Tom su prilikom mnoga prava na ubiranje maltarine stegnuta, spojena ili ukinuta, a svako je takvo pravo trebalo posebno kraljevsko odobrenje. Francuskom revolucijom potkraj 18. st. ukinuti su svi feudalni odnosi bez ikakve odštete, a s time i prava na ubiranje maltarine. No kasnije prilike prisilile su državu, da ponovno uspostavi pravo ubiranja maltarine u korist javnopravnih tijela, kao države, départementa i općina, da se pokriju troškovi za podizanje i održavanje određenih cesta i putova. U 19. st. konačno je pravo ubiranja maltarine u Francuskoj postepeno posve ukinuto. Za Francuskom su se povele i ostale evropske države najprije ukidanjem feudalnih odnosa, a potom i postepenim ukidanjem maltarina, što se u većini slučajeva činilo uz odštetu. U 20. st. nalazimo još uglavnom samo maltarine, koje su se ubirale u korist općina. U nas je konačno ukinuto pravo ubiranja maltarina uopće u g. 1929. i to Zakonom o državnim putovima i Zakonom o nedržavnim (samoupravnim) putovima. Po ovim je zakonima zabranjeno dalje ubiranje maltarina i podizanja takvih mitnica na državnim, odnosno nedržavnim putovima; jedino je predviđeno, da one mitnice, koje su bile podignute na temelju unaprijed vremenski ograničenog ovlaštenja, mogu i dalje ostati, dok to ovlaštenje ne istekne. Ukidanjem prava na ubiranje maltarine nije dokinuto pravo općina, da na ulaznim putovima drže stalne gradske mitnice, na kojima se ubiru druge gradske, pa i državne daće, različite od maltarine, kao što su trošarine, uvoznine i t. d.

Po hrvatsko-ugarskom posebnikom pravu spadala je maltarina među manja regalna prava, te se pod njom razumijevalo propisanim načinom dobiveno ovlaštenje, da se od putnika, koji nisu od toga izuzeti, a po svojoj volji prolaze nužnim i korisnim cestama i putevima, radi prevođenja i održanja tih prijelaza zakonitim načinom ubire od kola i voznog blaga određena pristojba. No u nekim drugim državama pravo ubiranja maltarina odnosilo se i na robu u trgovačkom prometu. Ni u kojem slučaju nije se maltarina ubirala za osobe kao takve. Od plaćanja maltarine bili su izuzeti čitavi povlašteni društveni redovi kao i neki pojedini državljani. Služiti se protupropisno putovima bez plaćanja maltarine smatralo se i kaznilo kao krijomčarenje. Maltarina se ubirala po cjeniku, koji je kasnije odobravala nadležna državna vlast. Pobiranje maltarine davalo se u većini slučajeva u zakup.

Stvarni povod uvođenju maltarine stvarala je potreba, da se doknade troškovi, uloženi za gradnju i održavanje potrebnih putova. Stoga je onaj, koji je bio ovlašten ubirati maltarinu, bio dužan odnosni put uzdržavati u dobrom stanju, te je, štoviše, bio odgovoran i za štetu, nastalu radi nemarnog uređivanja puta. Tomu nasuprot bio je ovlaštenik tako zaštićen, da je bilo zabranjeno podizati drugi put, koji bi mogao biti na njegovu štetu. Ovakvo shvaćanje uvrijedilo se, dašto, tek kasnijim razvojem. Na početku svog razvoja maltarina je često imala jedinu svrhu, da se ogule trgovci, koji su bili prisiljeni služiti se određenim putem, a da to ipak ne poprimi oblik obične pljačke.

Pod cestarinom u širem smislu razumijevamo druge vrste javnopravnih podavanja za upotrebu cesta i putova, koja ne potpadaju pod opisani povijesni pojam maltarine. Ona se javlja u različitim oblicima, te se namiruje jednom u

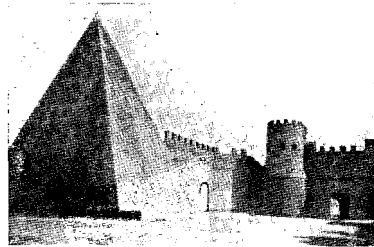
novcu, a drugi put u radnoj snazi, koja se mora staviti na raspolaganje za uzdržavanje određenih javnih cesta i putova. Ovamo ide i t. zv. posebni doprinos za prekomjerno iskorišćivanje cesta i putova, koji su često po zakonskim propisima dužni plaćati određeni pojedinci ili određena poduzeća, koja se naročito mnogo služe nekim cestama i putovima, te ih na taj način više troše. Modernije oblike plaćanja cestarine u širem smislu nalazimo u obliku posebnih t. zv. putnih prireza te u plaćanju posebnih poreza od motornih i drugih sličnih vozila na putovima i cestama. Objge ove vrsti poreznih oblika poznaje i naše zakonodavstvo, iako se porez na motorna vozila kod nas krije pod krivim nazivom kao taksa, t. j. pristojba. U Njemačkoj je primjerice odredbom §-a 13. Zakona o financijalnom izravanju između države, zemalja i općina od 27. IV. 1926 prepušten pojedinim zemljama po određenom ključu prihod od poreza na motorna vozila, koji zemlje imaju upotrijebiti za uzdržavanje javnih cesta i mostova. Istom odredbom predviđeno je, da se za naročito iskorišćivanje cesta i putova može ubirati posebni doprinos, koji ne smije prekoračiti 25% redovnog poreza na motorna vozila. I moderni porezi na pogonska sredstva mogu u sebi kriti prikriveni način oporezivanja onih, koji se koriste javnim cestama i putovima. U svakom slučaju ovakvi porezni oblici pokazuju u današnje vrijeme znakove zastarjelosti i nesuvremenosti, te se danas javljaju samo kao posljedica financijalnih neprilika, u koje su časovito zapale pojedine države.

LIT.: E. Crupe, *Der Finanzausgleich in Baden*, Heidelberg 1931; M. Lanović, *Privatno pravo tripartita*, Zagreb 1929. B. L-a.

CESTI, Marc' Antonio, * Arezzo 5. VIII. 1623, † Firenca 14. X. 1669, jedan od najistaknutijih talijanskih opernih skladatelja 17. st. Bio je crkveni zborovoda u Firenci, kasnije pjevač (tenor) u papinskoj kapeli u Rimu, a i zamjenik kapelnika na dvoru cara Leopolda u Beču (1666 do 1669). Pisao je mnoge opere za različite svečane zgode; njegova su djela izvadana u Veneciji, Firenci, Beču i Innsbrucku. Najveći uspjeh u Italiji postigao je C. operom *La Dori*. U Beču je izvedeno više njegovih opera, a najsvetčanije i najraskošnije opera *Il pomo d'oro* (1667, prigodom vjenčanja cara Leopolda I. s Margaretom od Španjolske). Ovo je djelo u cijelosti izdano u *Denkmäler der Tonkunst in Oesterreich*, III/2, IV/2. Od C-a sačuvalo se i nekoliko komornih kantata.

LIT.: H. Kretschmar, *Die venezianische Oper und die Werke Cavallis und Cestis*, Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft, 1892. B. S.

CESTIJEVA PIRAMIDA, nadgrobna piramida rimskoga pretora i pučkoga tribuna *Gaja Cestija Epulona*, kako kaže natpis na piramidi (CIL, VI, 1374). Među njegove baštinike spada Marko Agripa, koji je umro 12 pr. Kr., po čem je donekle određena i smrt Cestijeve. Piramida se nalazi pred Ostijskim vratima (danas Porta San Paolo), sazidana je od opeke i opločena mramorom. Visoka je 37 m, dok joj je dužina podnice 30 m. U samoj grobnoj prostoriji ima još tragova slikarijama.

CESTIJEVA PIRAMIDA

Ulaza nije imala. G. 275 pos. Kr. bila je spojena s obližnjom Aurelijanovom gradskom utvrdom. Pokraj piramide je groblje za nekatolike, na kojem su pokopani Carstens, Shelley, Goetheov sin, H. v. Marées, W. Amelung, G. Semper i dr.

Gajev brat *Lucije Cestije* spojio je kao edil Tiberški otok i desnu obalu rijeke mostom, koji i danas stoji. Z. D.

CESTODES, trakavice → Crvi.

CESTONA, općina u španjolskoj pokrajini Guipuzcoa. Ima 3.500 stan. Mnogo pohađano ljekovito vrelo. U mjestu je razvijeno rudarstvo (ugljen, cink, jaspis).

CETACEA → Kitovi.

CETATEA ALBA → Akerman.

CETILNI ALKOHOL ili **palmitilni alkohol** organski je spoj, zasićeni alkohol formule $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{14}\text{CH}_2\text{OH}$. On je bijela kristalinska tvar, masnoga opipa, bez mirisa, s talištem 49° i vrelištem 344° . Dobivao se prije ponajviše iz spermata ili cetaceuma, dok se u novije vrijeme dobiva sintetski katalitičkom redukcijom estera palmitinske kiseline.

CETINA. Ušće kod Omiša

Upotrebljava se kao važna i cijenjena sirovina u proizvodnji kozmetičkih sredstava. V. P.-g.

CETINA (lat. *Tilurus*), pritok Jadranskog mora. Izvire na 380 m iz nekoliko jakih krških vrela u podnožju Dinare na sjevernom kraju Cetinskog polja i nakon toka od 100 km utječe u Jadransko more kod Omiša. Gornjim dijelom toka (75,5 km) teče u dinarskom pravcu *SZ—JI*, kod sela Zadvarja naglo mijenja smjer i teče dalje 24 km smjerom *I—Z*, a pred samim ušćem skreće od *S* prema *J* probijajući se do mora kroz vapnenački greben Omiške Dinare.

Još nije sigurno objašnjeno, zašto rijeka pravi ovako nagla skretanja. Neki misle, da je prije otjecala dalje prema moru preko prijevoja Dubci. Vjerojatno je, da su promjene smjera regresivnom erozijom uzastopce od ušća prema izvoru izvršili manji tokovi, koji su se tako spojili u jedan tok.

Među glavnim dijelovima postoji i izrazita razlika u riječnom padu. Pad je rijeke u donjem dijelu veći nego u gornjem, a granicu među njima čine vodopadi (Velika Gubavica je visoka 48 m, a Mala G. 7 m). Za cijeli tok C. (100,5 km) prosječan je pad 3,89‰; u gornjem, glavnom dijelu toka je pad samo 2,52‰, a donjih 25 km ima zajedno s Gubavicom 8‰ i bez njega 3,4‰.

Izrazite su razlike i u izgledu doline. U gornjem toku izmjenjuju se proširenja u mladim nepropustljivim stijenama i sutjeske u starijim i otpornijim vapnencima. Glavna su proširenja Cetinsko, Koljansko, Ribaričko, Hrvatačko i Sinjsko polje, a njima bi se moglo pribrojiti i proširenje u paleogenim naslagama oko sela Blata. Ova su proširenja odijeljena sutjeskama: gorjačkom, dragovičkom, derventskom, obrovačkom, triljskom i zadvarskom. Kroz proširenja rijeka teče sporo, vijugavim tokom i lako se razlijeva, osobito u Sinjskom polju, a u vapnenačkom tlu teče brže. U donjem toku izradila je na paleogenom zemljištu dosta duboku, usku i neprohodnu dolinu.

Vodopadi su nastali na dodiru kretacejskih vapnenaca i paleogenog fliša, a ovaj je dodir vjerojatno rasjedna linija, duž koje je bilo okomitih pokreta zemljišta. Vodena snaga vodopada pokreće našu najveću hidrocentralu Kraljevac. Postoje uređaji za 92.000 KS, a u vrijeme ljetnog niskog vodostaja može proizvoditi samo 39.000 KS.

LIT.: G. Rovereto, *Forme della terra*, sv. II., Milan; O. Maul, *Geomorphologische Studien aus Mitteldalmatien*, Geogr. Jahrb., sv. XI., Beč 1915; B. Z. Milojević, *Geomorfološka promatranja u dolini Cetine*, Zbornik radova posvećen J. Cvijiću, Beograd 1924. J. R.-ć.

Cetina, u topografiji hrvatske narodne pjesme jedna od brojnih tipiziranih krajina, postojbina znamenitih junaka Gavrana Sinjevića, Nakića, Vučkovića, Grčića, Lovrića, Žankovića i drugih, opjevana od hrvatskih katoličkih i muslimanskih narodnih pjevača. U sredini je grad Sinj s kulama viteških obitelji; njegovim ulicama prolaze hrabri serdari i drugi junaci u bogatom odijelu, oboružani puškama, kuburama, sabljama i handžarima. Kroz kapiju se izilazi u plodno Sinjsko polje, kroz koje teče rijeka Cetina, »voda valovita, koja nosi drvlje i kamenjek«, na nekim mjestima puna virova i nemani, koje ne daju junacima prelaziti mirno na konju s jedne obale na drugu. Kada Cetinjke djevojke bijele platno na rijeci, znade ona proteći mutna i krvava kao neke druge vode u narodnim pje-

smama. Ističe se plemenitost Cetinjke djevojke, koja izbjavlja iz valova ranjenog junaka i njeguje ga do njegova ozdravljenja ne hoteci od njega primiti nikakva dara, jer je, veli, ona to učinila samo za svoju zadužbinu. P. G.

CETINA, stara hrvatska župa, koja se prostirala oko srednjega toka istoimene rijeke. Navodi je već Konstantin Porfirogenet, kad nabraja hrvatske župe svoga vremena na zemljištu između Kupe, Neretve i Bosne. U to je doba ona zauzimala veći prostor nego kasnije, kao što se i veći dio župe toga vremena poznije razdjelio u više manjih jedinica radi lakše uprave. U staroj hrvatskoj plemenskoj postrojbi ta je župa obuhvatala i cijeli gornji tok Cetine, gdje je u 11. st. uređena nova župa Vrhrika, te područje jugoistočno od Cetine, na kojem je kasnije nastala nova upravna jedinica Posušje sa središtem u Čačvini. Cetinska župa graničila je isprva na istoku sa župom Hljevanskom, s jugoistoka s Imotskom, s jugozapada s Kliškom, sa sjeverozapada s Bribirskom i sa sjevera s Kninskom župom. Središte joj je bilo u gradu Cetini, za koji se pretpostavlja, da se nalazio kraj današnjega sela Otoka na glavici, na podesnu mjestu u blizini rijeke. Već je sredinom 14. st. napušteno to župsko središte, a sjedište uprave preneseno u susjedni kraljevski grad Sinj, koji je bio izgrađen nad razvijenim trgovištem u bogatom kraju s dobrom i brzom vezom sa Splitom i s morem. U opasnosti od Turaka u C-i su podignute još dvije utvrde: Travnik i Peć. Pod onom prvom razvilo se i podgrađe, nazvano Potravje, koje kao selo postoji i danas.

U crkvenoj ustrojbi C. je spadala pod splitsku nadbiskupiju, u kojoj je jamačno sačinjavala i poseban arhiđakonot. U gustom naselju bilo je tu i mnogo župa, od kojih spomenici navode posebno crkvu sv. Marije u Sinju i sv. Luke blizu rijeke Cetine. U Sinju je postojao i franjevački samostan, kojemu je i pripadala spomenuta crkva. Jamačno je u tom konventu bilo i sjelo cetinske kustodije, koja je osnovana sredinom 15. st.

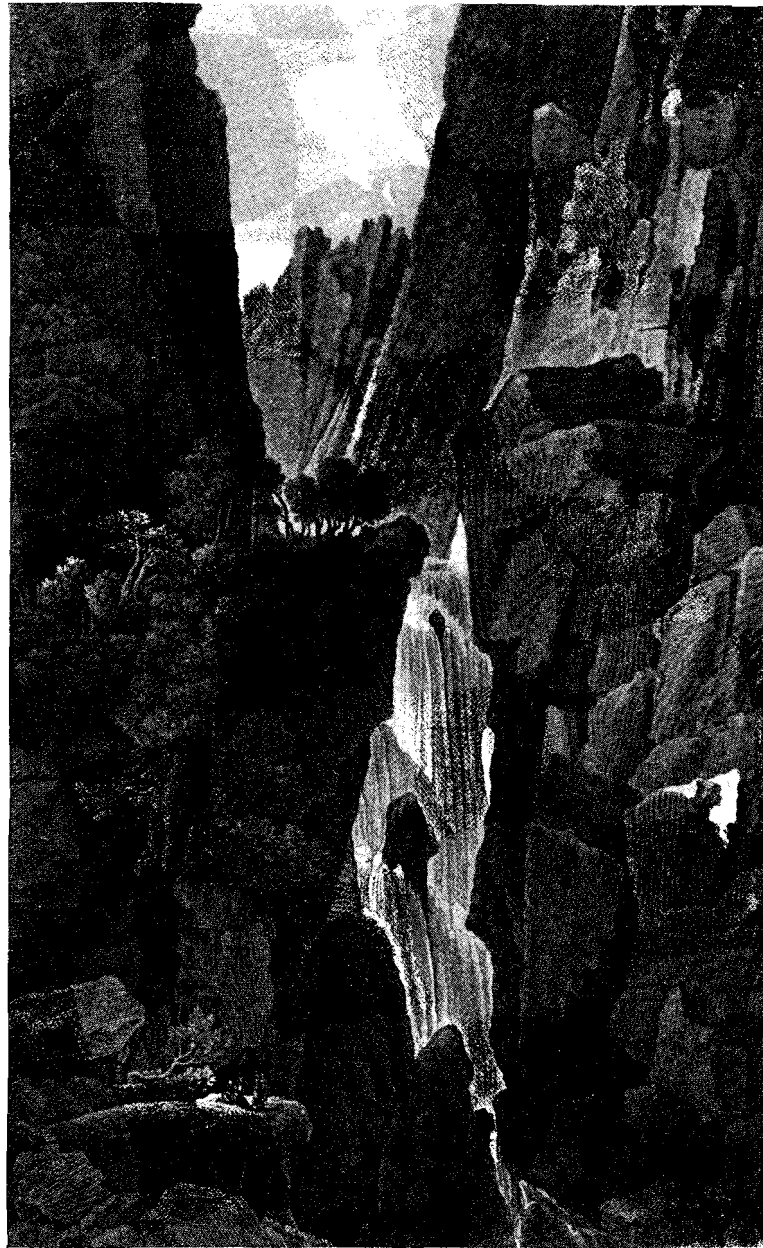
Cetinu je naselila dinarskoposavska hrvatska struja, koja je na tom zemljištu zatekla i mnogo staroga stanovništva, razmjerno više nego u sjevernijim i sjeveroistočnijim krajevima svoga naseljavanja. Stoga naši sredovječni spomenici nalaze sve do provale Turaka u Cetini dvajako naselje: jedno, koje nosi ime Hrvati i koje sačinjava posjednike i ratare, plemiće i kmetove, i drugo s imenom Vlasi, Morovlasi ili Morlaci, nižega društvenoga položaja, bez prave ratarske zemlje, upućeno na pastirstvo i na onaj prirad, koji je u savezu s tim načinom gospodarstva. Prema tome Hrvati su na tom zemljištu zauzeli polja i niže brdske dijelove, a Vlasi su ostali u planini i po višim gorskim stranama. Po naravi stvari Vlasi su se ubrzo našli pod stalnim snažnim utjecajem hrvatskoga naselja, koje je bilo nosilac vlasti, državnoga jezika i uljudbe. Hrvati su to lakše mogli djelovati na Vlahe, što su i jedni i drugi bili katolici, jer su starosjedioci Vlasi po zapadnijim dijelovima Balkana pripali katoličkoj crkvi kao i Hrvati u krajinama oko njih. Pod tim utjecajem, u zajedničkom životu, Vlasi su poslije nekoliko stoljeća primili u prvom redu hrvatski jezik, koji su neko vrijeme govorili uza svoj romanski, te su kroz 12., 13. i 14. st. bili dvojezični. Najkasnije u 15. st. napustili su svoj stari jezik i zadržali samo hrvatski, a do toga vremena prihvatili su i hrvatsko uljudbeno blago, običaje i u mnogome i način života. Oni se tada pohrvatili gotovo u svemu, samo ne u društvenom položaju i u imenu. Tako se i dogodilo, da je od 15. st. na tom zemljištu, kao i inače u hrvatskim planinskim krajevima, ime Vlah označavalo čovjeka pastirskoga prirada i nižega društvenoga stanja, dok je nosilac hrvatskoga imena bio posjednik i ratar i sudionik državne vlasti, a i kao kmet imao je više povlastica nego Vlah. Naravno je, da su ime hrvatsko u to vrijeme primili i oni Vlasi, koji su stjecajem prilika, osobito zbog svojih ratnih zasluga, dobivali ratarske posjede, a po njima i viši društveni stupanj. Upravo iz Cetine donose spomenici nekoliko takvih slučajeva.

U govornom pogledu C. je bila zemljište, na kojem je već prije Turaka nastupilo jezično pomlađivanje, te je tu zavladalo i novo naglašavanje kao i inače oko Dinare. Cetina je već prije Turaka bila govorno područje, na kojem je bilo dosta čakavskih osobina, ali je zamjenica *č*, kao i kod štokavaca, imala česticu *-o-*, pa je iz nje nastao oblik *-što*. To čakavskoštokavsko narječje s ikavskim govorom primili su od Hrvata i Vlasi, i ono je postalo i njihova osnovna govorna značajka.

Turci su C-u osvajali u više mahova, od 1483 do 1513, te su prvo dobili istočni dio, a zatim zapadni. Vlasi su ubrzo, kao i drugdje po našim i balkanskim krajevima, pristali potpuno uz njih, a to je učinio i jedan dio Hrvata, koji je rano prešao dijelom i na islam. Već su 1513 Turci Cetinjane uzimali u redovitu i martološku vojsku. Ipak je po veći dio Cetinjana iselio i ispred Turaka i u početku njihova vladanja. U tom raseljavanju sudjelovali su i Hrvati i Vlasi, prvi od njih prema osnovi u zapadnije i sjeverozapadnije strane, pa i na same otoke, a Vlasi u turskoj martološkoj službi prema ratnoj potrebi. Koliko su Vlasi selili dalje od Turaka, išli su strujom na Velebit i Istru ili na područje hrvatske ratne ustrojbe, gdje su ih uzimali u martološku službu. Otuda su oni oko 1540 dospjeli i u

Gradišće, gdje im potomci i danas žive u nekoliko sela pod vlaškim imenom. Može se ustvrditi, da je za turskoga nadiranja i učvršćivanja turske vlasti C-a izgubila gotovo polovinu svoga stanovništva, nešto u hrvatskom, a nešto u turskom naseljavanju. Turci su muslimansko naselje u C-i smjestili uglavnom u Sinj, koji su uredili kao središte kotara i upravne i vojničke vlasti s dizdarom na čelu. Oko 1600 u Sinju je bilo oko 100 kuća, a taj se broj do 1680 gotovo podvostručio; u sinjskom kotaru tih je godina bilo 30 sela s nekih 500 domova. C. je spadala pod kliški sandžakat, koji je obuhvaćao područje od Krke i Zagore do Vrbasa, Rame i Neretve. Već u početku turskoga vladanja u katoličkom dijelu cetinskoga naselja provedena je značajna promjena. Starosjedioci Hrvati, našavši se u novim društvenim i posjedovnim prilikama i na novoj gospodarskoj osnovi, ubrzo su prešli na pastirski prirad, koji je u turskoj upravi na tom zemljištu bio najunosniji. Time su se oni u gospodarskom i društvenom pogledu izjednačili s Vlasima, a to je izjednačivanje imalo dvojak posljediak: s jedne strane Vlasi su se potpuno pohrvatili, a u drugu ruku Hrvatima je na tom zemljištu okolno i daljnje naselje davalo i ime vlaško, koje za čisto starosjedilačko hrvatsko stanovništvo dolazi češće i u pisanim spomenicima. U to vrijeme raširilo se u C-i i novo ime Bunjevci, koje je obuhvatilo samo katolički dio naselja. U crkvenoj katoličkoj ustrojbi Cetinjani su spadali pod franjevece u Visovcu i činili isprva jamačno posebnu župu. Ali su iz C-e i dalje vršene seobe, dijelom u susjedne turske i mletačke krajeve, a dijelom i u daljnje strane. Najveće je raseljavanje iz C-e bilo oko 1605 u t. zv. bunjevačkoj seobi u Podunavlje, kojoj su Cetinjani dali do 250 kuća. Tako su katolici u C-i pali na mali broj i u 17. st. jedva su održavali svoju župu. Kad su u promjeni državne vlasti oko 1700 nastala velika gibanja naselja od Neretve do Zrmanje, i C. je, naravno, na svoje plodne zemlje morala dobiti mnogo novoga stanovništva. I u nju su tada upućene velike seobe, i to iz Rame, Broćna i Blata 1688. Kako su i Cetinjani u tim godinama selili dalje prema moru u stanovitom broju, novi su doseljenici u cetinskom naselju činili veliku većinu. Oni se, dakako, nisu isticali ni rasno ni govorno, jer su s Cetinjanima bili potpuno istoga podrijetla; tako su se u C-i brzo snašli i zajedno sa starosjediocima izvanredno dobro razvijali. Iz tog naselja ima danas u samoj C. do 40.000 potomaka, a velika je broj i cetinskih raseljenika u drugim krajevima.

LIT.: O. S. Zlatović, *Franovci... i hrvatski puk u Dalmaciji*, I., Zagreb 1888; Starine, XVII., 1885; Đ. Surmin, *Hrv. spomenici*, I., Zagreb 1898; S. Gunjača, *Topografska pitanja na teritoriju stare ce-*

CETINA, Gubavica

tinske županije, Split 1937; R. Lopašić, *Hrvatski urbari*, I., Zagreb 1894; J. Alačević, *Tabularium*, Zadar 1901; E. Fermeždin, *Acta Bosnae*, Zagreb 1892; L. Thallóczy i S. Barabás, *Cod. dipl. comitum de Frangepanibus*, I., Budimpešta 1910.

CETINA, Gutierre de, * Sevilla između 1510 i 1520, † između 1554 i 1560, španjolski pjesnik dobrih soneta. Borio se u Italiji i Njemačkoj, u Tunisu, Flandriji i Meksiku, prijateljivao s književnikom i diplomatom Diegom Hurtadom de Mendoza i s pustolovom Antonijem de Leiva. Pisao je pod utjecajem Petrarke, Ariosta i Katalonca Marcha. Stekao je slavu madrigalom *Ojos claros*,

serenos. Odlikovao se tehničkom spretnosti, pa mu se soneti drže boljima od Garcilasovih. Arkadijska ljubav glavni je motiv u ovim sonetima. Uz to je tvorac jedne od prvih anakreontskih pjesama u Španjolskoj. Dramska su mu se djela izgubila. Ne zna mu se sigurno ni za vrijeme ni za mjesto smrti.

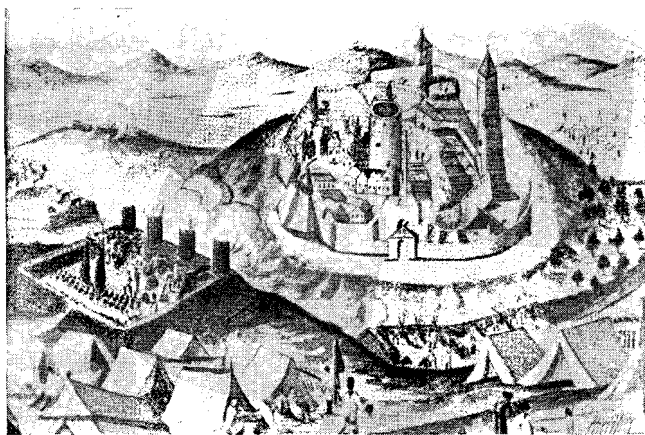
LIT.: J. Fitzmaurice-Kelly, *History of the spanish literature*, London 1898. J. Tbk.

CETINGRAD, selo u slunjskom kotaru i velikoj župi Modruš. Sve do početka ovog stoljeća zvalo se Vališselom. Nalazi se 13 km sjeveroistočno od Slunja. Ima 557 stan. (1937), a sjedište je općine i kotarske šumarije dosadašnje imovne općine slunjske. Katolička župa osnovana je 1807. Ruševine grada nalaze se 2,5 km na jugu od sela. Budući da su se oko njega vodile česte borbe, grad je više puta stradao te bio pregrađivan. Tako se sredovječni grad u kojem je izvršen izbor Ferdinanda I. 1527, pretvorio u tursku tvrđavu, pa u krajišku vojarnu, a g. 1867 srušen je po nalogu krajiške vojne uprave. Podno ruševina selo je Podcetin (297 stan., 1937), a na jugozapadu od ovoga sela Cetinski Varoš (522 stan., 1937).

LIT.: Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920; R. Lopašić, *Cetin* (Mjestopis i poviest grada), Književnik III., 1866. Z. D-i.

Izborni sabor u Cetinu, održan u ondješnjem samostanu franjevaca od 31. XII. 1526 do 3. I.

1527, priznao je prijestolje kraljevine Hrvatske austrijskoj kući Habsburg. Već 7. III. 1492 hrvatski su staleži u Budimu potvrdili mir između hrvatsko-ugarskoga kralja Vladislava II. Jagelovića i cara Maksimilijana te su od svoje strane priznali Habsburgovcima pravo na hrvatsko-ugarsku krunu. Premda taj zaključak nije dobio zakonske snage, opasnost od Turaka dovela je do sve užih veza između hrvatskoga plemstva, poglavito onoga južno od Kupe, i bečkoga dvora. Te su se veze osobito razvile 1522 do 1526; malo je plemstvo pozvalo 1524 nadvojvodu Ferdinanda, da imenuje bana, a 25. I. 1526 ponudio mu je sabor i bosansko kraljevstvo. Još za života Ludovika II. austrijske su posade u nekim našim gradovima, a mnoga se gospoda i plemići daju u osobnu službu Ferdinandu.

CETIN, Prikaz opsade grada

Smrću posljednjeg Jagelovića na Mohačkom polju 29. VIII. 1526 ispraznila su se odjednom tri prijestolja: hrvatsko, ugarsko i češko. Na zahtjev Ferdinandov, da mu se na temelju nasljednoga prava pokloni hrvatsko plemstvo, odgovorilo je ono u mjesecu listopada svečanim poslanstvom; poslanici su trebali ugovoriti s nadvojvodom neke prethodne uvjete i obveze. Dok većina ugarskoga plemstva bira za kralja Ivana Zapoljskoga (10. XI.), pa uz njega pristaje doskora i Krsto Frankopan, težište je dogovora u Beču prebačeno najzad na saziv izbornog sabora u Cetinu za 21. XII. Kroz to vrijeme uspjelo je Ferdinandu, da bude izabran i od dijela ugarskoga plemstva (16. XII.).

Vijećanja u Cetinu započela su tek 31. XII. u prisutnosti sedmorice velikaša i sedamnaest plemića te nekoliko pouzdanika. Na poziv Ferdinandova poslanstva, da se poklone nadvojvodi, staleži su uzeli najprije u raspravu njegovo baštinsko pravo na krunu sv. Stjepana. Priznavši to pravo oni su na Novu Godinu odlučno zahtijevali, da se odmah uglave uvjeti za izbor. U nemirnoj atmosferi, koju su svojim otporom pojačali punomoćnici kneza Bernardina Frankopana, poslanici su napokon dali u ime Ferdinanda pismeni pristanak na četiri uvjeta; tri su se odnosila na vojnu pomoć protiv Turaka, a četvrti je sadržavao obvezu, da će kralj »nepovrijeđeno uzdržati, potvrditi i obdržavati« sva prava i zakon Hrvatske. Tad se pristupilo samom izbornom činu i polaganju prisege novome »kralju i kraljici Hrvatske« (v. tekst izborne isprave).

Premda izborna isprava ne daje Ferdinandu naslov ugarskoga kralja, hrvatski su staleži priznali uz ostalo valjanost izbora u Požunu 16. XII. Čini se, da su nastojali postići i sjedinjenje s austrijskim nasljednim zemljama (unionem patriarum austriacarum et Croatie — prema riječima Ferdinanda). Poslije 1535 ne spominje se cetinski izbor ni u jednom saborskom aktu, a do polovine 19. st. ne poznaje ga čak ni jedan ljetopisac ili povjesničar. Tek 1846, za teških sukoba Hrvata s Madžarima, objelodanio je izbornu ispravu dvorski arhivar u Beču J. Chmel. Kao jedan od najznačajnijih izražaja hrvatske državnosti ta je isprava postala dragocjeno oružje u borbi za hrvatsko državno pravo.

LIT.: F. Šišić, *Die Wahl Ferdinands I. von Österreich zum König von Kroatien*, Zagreb 1917; *Isti, Izbor Ferdinanda I. hrvatskim kraljem*, Starohrvatska Prosvjeta, N. S. I, 1—2, Zagreb—Knin 1927 (s ostalom literaturom). J. Š-k.

Cetin kao posjed pripadao je najprije Goričkoj župi, a kad je pleme Klokočko dobilo od kralja Bele IV. posebne povlastice s točno označenim kotarom, postao je središtem toga novoga područja. Ono je opsezalo prostrano zemljište između Petrove gore i Korane, te mu je uz C. i Klokoč pripadala i Krstinja s okolinom. Pleme Klokočko podignulo je u C-u zarana tvrđ grad, ispod kojega se brzo razvilo veliko i bogato podgrađe. Ono je već u početku 15. st. imalo položaj trgovačko-obrtničkog mjesta, jer se nalazilo u dobro naseljenom i plodnom kraju, u kojem su uspijevale žitarice i vinova loza. Stoga je Cetinsko podgrađe vrlo napredovalo i u 15. i početku 16. st. bilo je jedno od najbolje

nastanjenih mjesta na zemljištu južno od Kupe. U popisu iz 1334 C. je imao župnu crkvu Svih svetih, a u najbližoj okolini i župnu crkvu sv. Emerika. U popisu od 1501 cetinska je župna crkva posvećena sv. Nikoli, uz župnika bila su dva kapelana i dva gracijana-prebendara. Oko crkve sv. Emerika već se bilo uredilo posebno selo Vrčkovići. U tako znatnome naselju odabrali su sebi sjedište i franjevci već u 14. st. Njihov samostan u C-u pripadao je isprva duvanjskoj kustodiji, ali ubrzo postane sam sjelo kustoda, te se je ustrojila i posebna cetinska franjevačka kustodija. Ona je obuhvatala samostane na zemljištu od Senja do Siska, s jedne i s druge strane srednje i donje Une. Pred tursko prodiranje na tom je području bilo 11 franjevačkih samostana, pa je ova kustodija bila jedna od najjačih među Hrvatima.

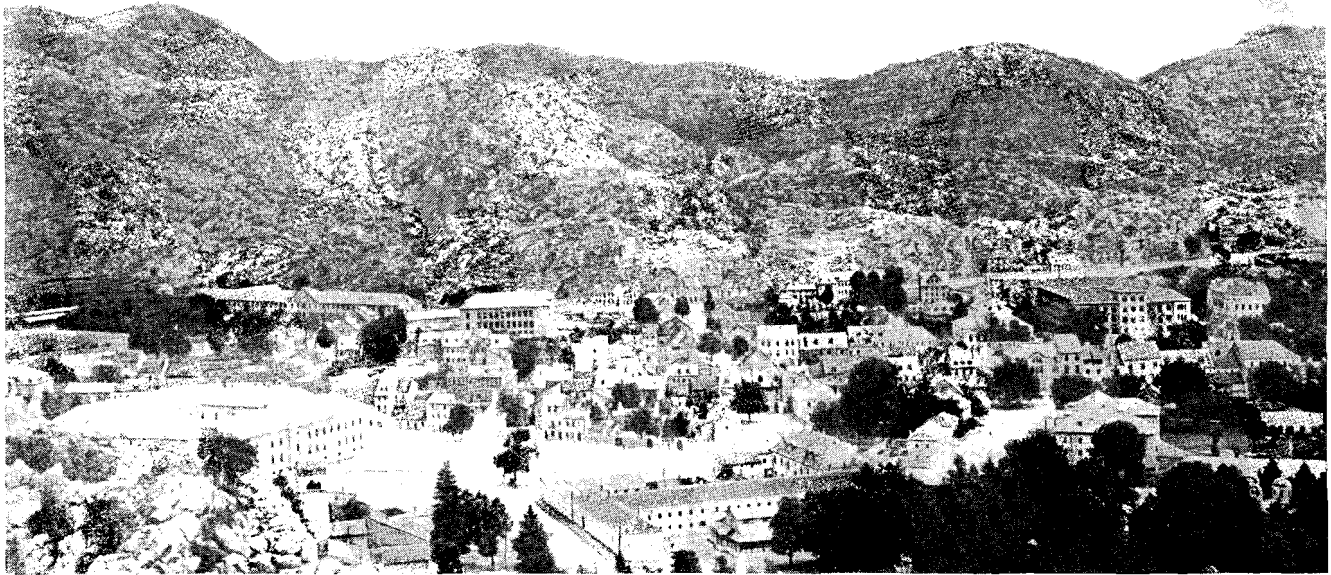
Iz čiste plemenske ustrojbe, koju je pleme Klokočko tvorilo kroz 13. i 14. st., kralj Zigmund darovao je 1387 grad C. i cijeli klokočki kotar knezu Ivanu Frankopanu Krčkom, da ga nagradi za velike usluge u vojevanju protiv Karla Dračkoga. Od toga vremena pa sve do provala Turaka na to zemljište cetinski je posjed, uz neke iznimke, pripadao Frankopanima, i to lozi, koja je po njemu nosila svoj pridjev, a kasnije i njenim nasljednicima iz druge grane. Frankopani su u C-u sagradili velike i lijepe dvore, u kojima su stalno stanovali. Turci su se C-u približili već u početku 16. st., čim su se učvrstili u desnom Pounju, odakle su mogli napadati i plijeniti krajeve s lijeve strane Une. Prvi su put oni jače navalili na Cetin 1536, kada su osvojili u njemu tvrđavu, oplijenili podgrađe pa zauzeli i franjevački samostan. Tada je Juraj Frankopan Slunjski sa svojom ratnom postrojbom uspio otjerati turske četnike, koji su mu ipak porobili sela po okolnom posjedu. Od toga vremena turski su se martolozii sve više zalijetali u cetinsko područje, te se je na njemu morala osnovati pravilna ratna ustrojba, kako bi čuvala C. i okolne tvrđave, kojih je u to vrijeme bilo desetak. Stalne posade u tim gradovima odbijale su četnike, te je hrvatsko naselje moglo obradivati zemlju i na njoj nekako živjeti. Oko 1550 još je u cetinskom podgrađu bilo nešto stanovništva, a nastanjena su bila donekle i okolna sela. Za desetak daljnjih godina Turci su već osvojili i dio lijevevo Pounja, te su se još više približili C-u. Tada je s toga zemljišta nastalo i veće naseljavanje hrvatskih starosjedilaca, koji su svoje domove ostavljali ispred nadiranja turskih četnika. To seljenje svc je više raslo, a kad je 1575—1577 udarala velika turska vojska na zemljište oko Cazina, Bužima i Kladaše, ostavili su cetinsko područje i posljednji stanovnici. Posada se u C-u još držala i pojačavala, ali je 1584 i to prestalo, te je i ta tvrđava i ona u susjednom Tršću potpuno napuštena. Ipak Turci nisu odmah zaposjeli C. i njegovu okolinu, nego je to područje ležalo pusto kao ničija zemlja mnogo godina. Ugovorom od 1625 Turci su se, štoviše, obvezali, da ga ne će zaposjedati, nego će tvrđava ostati neupotrebljavana, da bude mir na toj Krajini. Ipak su u daljnjem razdoblju okolne turske ratne postrojbe nekoliko puta pokušavale učvrstiti se u cetinskoj tvrđavi, koja ih je mamila svojom veličinom i jakošću, ali su ih susjedni hrvatski krajišnici odbijali. Najposlije iskoriste Turci unutarne nemire 1670 i uljegn u C. i obližnji Furjan, koji su ostali u turskim rukama sve do 1790, jer ni karlovački mir nije to područje Hrvatima vratio. Turci su odmah naselili C. i okolinu, a doveli su u njih uglavnom muslimane iz susjednog Pounja. C. je pod turskim gospodstvom dobro napredovao, osobito u 18. st., te su Turci i tvrđavu u njemu popravili i nešto raširili. Dizdarstvo su u C-u duže vremena držali begovi Beširevići, podrijetlom iz Pounja. Kada su Turci 1790 to područje izgubili, muslimani su iz njega preselili uglavnom u bihački i cazinski kraj, gdje im potomci i danas čuvaju predaju, odakle su došli. Hrvatskoj je svištovskim mirom 1791 pripalo područje cetinsko i furjansko, te je nova granica povučena u samoj blizini tih mjesta. Stoga su pounski muslimani i dalje u 19. st. nekoliko puta navaljivali na C. nastojeći, da se u njemu opet učvrste; posljednji je takav napad bio 1834. Poslije odlaska Turaka krajiške su vlasti odmah naselile cijelo cetinsko područje. Kako je na njemu tlo plodno, našlo se dosta naseljenika iz bliže okoline, koji su nastanili i C. i desetak sela u njegovu području. Sam C. i kraj oko njega prema Slunju i Korani Krajina je dodijelila susjednim Slunjanima, a sjeverni dio Klokočanima, kojima je ta zemlja bila bliže. Stoga je to zemljište oko C-a do Korane dobilo uglavnom hrvatsko katoličko stanovništvo, a ono prema Klokoču i Krstinji pravo-

CETIN PRIJE PORUŠENJA

(Foto Ivan Standl)

CETINJE

slavno vlaško. Hrvatsko naselje u Slunju i oko njega nije bilo na tom tlu starosjedilačko, nego je i ono poteklo od doseljenika, koji su oko 1700 naselili taj kraj iz područja modruškoga, ogulinskoga i gerovskoga. Ti su doseljenici donijeli čakavsko narječje i ikavski govor, ali su preseljenici od Slunja na cetinsko zemljište stotinu godina kasnije bili već štokavci, jer su na njih snažno djelovali okolni štokavci. U kasnijem govornom razvijanju Cetinjani su još u 19. st. bili ikavci, ali su pod utjecajem susjednih mnogobrojnih jekavaca počeli prelaziti na jekavski. Taj se razvitak u govoru može utvrditi osobito s kraja 19. i od početka 20. st. Na cetinsko područje doselilo je od Slunja stotinjak obitelji u sedamdesetak prezimena. One su izvanredno dobro napredovale, te su do danas razvile do 1500 kuća. Ne mogući naći na svom tjesnom području dovoljno uvjeta za život Cetinjani su morali seliti, a njihova je seoba osim u Ameriku posljednjih nekoliko desetljeća upravljana i u Slavoniju, osobito u vinkovački kotar. Ondje su se oni naseljavali najviše u selu Mikanovcima, gdje se njihovo naselje nazivlje i Cetinograd. Na starom tlu oko C-a od onih 70 rodova, koji su došli od Slunja, najbolje su se do danas razvijali Cindrići, kojih samih ima oko 500 čeljadi, Medvedi, Štefanci i Zalci. Oni čine gotovo petinu cijeloga naselja.

LIT.: R. Lopašić, *Oko Kupe i Korane*, Zagreb 1895; L. Thallóczy i S. Barabás, *Cod. dipl. com. de Blagay*, Budimpešta 1897; Isti, *Cod. dipl. com. de Frangepanibus*, 2 sv., Budimpešta 1910 i 1913; R. Lopašić, *Spom. hrv. krajine*, I. i III.; Zagreb 1884 i 1889; F. Rački, *Popis župa zagreb. biskupije 1334 i 1501 godine*, Starine IV. (1872). S. P-ć.

CETINJSKI IZBOR → Cetinograd.

CETINJE, glavni grad Crne Gore. Leži 638 m nad morem u najužem dijelu zatvorenog i zabačenog Cetinjskog polja (v.).

Položaj C-a je dosta neobičan; leži u siromašnom i planinskom kraju, gdje se pod sređenim prilikama ne bi nikada moglo razviti važnije naselje. Ipak je C. dosta veliko gradsko naselje (8.982 stan., 1931), koje malo (7 km²) i dosta neplodno krško polje ne bi moglo prehraniti, a kamo li uvjetovati mu razvoj. Putovi, koji se danas u C-u ukrštavaju i spajaju na JZ s Budvom, na Z preko Njeguša s Kotorom, na S s Nikšićem i na JI preko Crnojevića Rijeke s Podgoricom i Virpazarom, novijeg su datuma. Oni su učinili C. prometnom raskrsnicom i pomogli njegov razvoj, dok su postanak naselja i njegov život uvjetovani povijesnim i političkim potrebama. Napredak i život C-a su ostali stalno vezani za njegovu političku i duhovnu ulogu, dok je gospodarsko vodstvo u zemlji sve više zauzimala sretnije smještena Podgorica i Nikšić. Od svog postanka do danas i kraj svih promjena C. je stalno ostalo političko i duhovno središte Crne Gore; najviše kao sjedište vladikâ, koji su imali duhovnu i svjetovnu vlast, od 1851 do 1910 prijestolnica odvojene kneževske vlasti, od 1910—1918 kraljevine, a poslije 1918 raznih upravnih jedinica. U C-u je i danas sjedište glavnih upravnih i crkvenih ustanova, prosvjetnih zavoda (različne srednje škole, bogoslovija, kazalište i muzej).

Temelji C-a su udareni 1484, kad je Ivan Crnojević, povlačeći se pred turskim napadima iz izloženog Zabljaka, u ravnici kod Skadarskog jezera, saziđao u zabačenom i prirodno zaštićenom Lovčenskom dolcu samostan i tu smjestio crkvenu upravu (eparhiju), a slijedeće se godine i sam preselio s Oboda u dvorac, koji je saziđao kraj samostana.

Ali se već polovicom 15. st. spominje, da je na mjestu današnjeg C-a bila vlaška crkva, u kojoj su se vršila bogoslužjenja za stočare, koji su ovamo ljeti izgonili svoju stoku. G. 1493 Ivanov sin Đurađ osniva tiskaru, koja je radila na Obodu, iako je na knjigama potpisivano C. Prvi cetinjski samostan uništen je lagumom, kad su ga Mlečani 1692 predavali Turcima. G. 1701 vladika Danilo obnavlja samostan na mjestu bivšeg dvora Ivana Crnojevića, ali je i ovaj bio rušen 1714 i 1785. Samostan je obnavljan, dograđivan i prepravljan, tako da danas predstavlja vrlo složen arhitektonski sklop. Samo mjesto C. veoma je mladog datuma. Prvu kuću »sionicu« uz samostan podigao je vladika Petar I. i u njoj se dogovarao s plemenskim poglavcima. Prva je zasebnička kuća kao suhozidana sa slamnatim krovom podignuta tek 1832 na mjestu kasnije kavane »Evropa«. Vladika Rade saziđao je kod samostana za svoj stan »biljardu« (v.), prozvanu po biljaru, koji je vladika kupio za osobnu zabavu, a kasnije je isti vladika u blizini saziđao kuće za svog brata i vojvodu Novicu Cerovića. Još 1870 ima C. samo 60 kuća. Grad se počeo brže razvijati tek za duge vlade knjaza i kasnijeg kralja Nikole, koji je nastojao, da mjesto uredi i proširi. Njegovim nastojanjem saziđani su novi kneževski dvor, dvorac za nasljednika prijestola, Zetski dom, bolnice i dr. On je objavio, da će C. bez obzira na proširenje države ostati prijestolnica Crne Gore, i pozvao Crnogorce, da se nastane i grade kuće na C-u, dajući im besplatna zemljišta i druge olakšice. Proglašenjem kraljevine još više je porastao interes za C., i tada su pojedine strane države saziđale zgrade za svoja predstavništva u sjeverozapadnom i najljepšem dijelu mjesta. Glavne uspomene na kratku, ali burnu prošlost C-a čuvane su do prvog svjetskog rata u ruznicama samostana, a poslije većinom u bivšem kneževskom dvoru.

LIT.: L. Popović: *Cetinje, istorijski pregled*, Cetinje i Crna gora, Beograd 1927.

CETINJSKO POLJE, prije Lovčenski dolac, zatvorena je udolina (7 km²), kojoj se visina dna kreće između 620 i 715 m; dugo je do 5 km, a širina koleba između 1 i 2 km. Polje je sa svih strana, osobito sa Z, gdje se ističe Lovćen (Jezerski vrh 1660 m), opkoljeno višim zemljištem. C. p. pruža se u pravcu SZ—JI i može se podijeliti u dva dijela: veći, Gornje polje, na SZ, i manji, Donje polje, na JI. U užem dijelu između njih je samo mjesto Cetinje. Polje je šljunkasto i neplodno. Istraživanja su pokazala, da u višem, sz dijelu prevladava grublji, a u nižem, ji sitniji šljunak, s prekidima oko ušća sporednih pritoka. Iz ovoga se vidi, da je zemljište, koje pokriva dno polja, nanio tok, koji je tekao iz Gornjeg u Donje polje, gdje je ponirao. Iz pisanih se spomenika zna, da je još polovicom 15. st. dnom Lovčenskog dolca protjecala ponornica Cetinja, po kojoj je dobilo ime mjesto Cetinje, a po ovom izmijenjeno i ime samog polja. Cetinja je nanijela zemljište, koje pokriva polje; u Gornjem su polju još tragovi njezina korita. Uništavanjem šumskog pokrova prevladala je krška erozija,

CORNELIS JANSSENS VAN CEULEN, Portret mlada pjesnika
Zagreb, Strossmayerova galerija

izgubio se površinski tok i polje je ostalo suho. Još i danas, poslije dugih kiša i velikih povodnja, izbije naglo velika voda iz pećine Hladnice u cetinjskom samostanu i preplavi Donje polje. Velike pećine na južnoj strani polja (Lipska pećina) su vjerojatno tragovi ponora, kroz koje je otjecala Cetinja. Smatra se, da je i sama depresija polja postala erozionim radom površinskog toka i kasnije izmijenjena krškim procesima.

LIT.: K. Hassert, *Beiträge zur physischen Geographie von Montenegro mit besonderer Berücksichtigung des Karstes*, Petermanns Mitteil., Gotha 1895; D. Zloković, *Pedološke ekskurzije po karsnim poljima Crne Gore — Cetinjsko i Njeguško polje*, Vesnik geološkog instituta kralj. Jugoslavije, Beograd 1931; K. Kayser, *Morphologische Studien in Westmontenegro, II. Die Rumpftreppe von Cetinje und der Formenschatz der Karstabtragung*, Zeitschr. der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1934; S. M. Milojević, *Hydrografska veza Cetinjskog polja i Rijeke Crnojevića*, Glasnik Geogr. društva, Beograd 1936. J. R. č.

CETRARIA → Lišaj islandski.

CETTE → Sète.

CETTINEO, Ante, * Trebinje 17. V. 1898, književnik. Živi u Splitu, gdje je svršio pučku školu i klasičnu gimnaziju; svučilište je polazio u Pragu i Beogradu (slavistika). Kao profesor služio je u Splitu i Sibeniku. Suradivao je u mnogim novinama i časopisima, domaćim i stranim. Objavio je u Splitu dva romana: *Grebeni se rone* (1928), *Meštar Ivan* (1932) i zbirke pjesama *Zvezdane staze* (1932), *Za suncem* (1932), *Zlatni ključ* (1933), *Laste nad uvalom* (1935) te u suradnji priredio antologiju *Savremeni japanski pjesnici* (1936). Opjevao je sa zanosom, katkada rječito, najvećim dijelom motive s mora, gorak život našeg primorca i iseljenika, zvezdano nebo s nemirnim čežnjama u duši pjesnikovo, sklonoj elegičnim raspoloženjima. I njegova dva romana iz splitskog života stvorena su od izrazito lirskih i slikarskih elemenata i obiluju primorskim koloritom.

LIT.: V. Jurčić (Hrv. Revija, 1932); J. Ravlić (Korablja, 1929); V. Zaninović (Misa, 1928). V. B. Z.

CETUS (Kit), veliko zvijezde, koje se proteže južno od zvijezda Bika, Ovna i Riba, a sastoji se iz slabih zvijezda. Zvijezda o (omikron) Ceti, nazvana Mira («čudesna»), jedna je od najpoznatijih promjenljivih zvijezda. A. Ob.

CEU, soror *Violante do* (ili *Violante Montesino*), * 1602, † 1693, portugalska pjesnikinja. Kao dominikanka provela je više od 60 godina u lisabonskom samostanu »Convento da Rosa« i bila nazvana portugalskom »desetom muzom«. Lirika *Rythmas várias* (1646), *Meditações da Missa* (1689), *Parnaso Lusitano de divinos e humanos versos* (1733) sadrži skrušene molitve »deprecações devotas« i španjolske »villancicos«, crkvene pučke pjesmice s refrenom. Bila bi dobar predstavnik portugalske Góngorine škole, da se nije odveć povodila za ukusom vremena. Uz nju se spominju dvije druge pjesnikinje istoga kaiperskog stila i iste mistične inspiracije: redovnica soror Maria do Céu (ili Maria de Eça, 1658—1753) i soror Maria Madalena Eufemia da Gloria, u svijetu poznata pod imenom Leonarda Gil da Gama (1672—1760).

LIT.: Mendes dos Remédios, *Subsidios para o estudo da história da Literatura Portuguesa, Escritoras doutros tempos*, Coimbra 1914.

(Do reforme portugalskog pravopisa od 23. VIII. 1911 i 20. XI. 1920. čime se pravopis približio fonetici, pisalo se CÊU umjesto CÊU). J. Tbk.

CEULEN, Cornelis Janssens van (zapravo Johnson ili Jonson zvan), * London u listopadu 1593, † Amsterdam ili Utrecht oko 1664, nizozemski slikar. Učitelj mu je bio M. J. van Miereveldt. U Londonu utječu na nj Marc Ghaeraedts, minijaturisti Hilliard i Oliver, a najjače Van Dyck. Najbolja su njegova djela nastajala između 1627 i 1640. G. 1643 boravi u Middelburgu, 1646 i poslije u Amsterdamu, Haagu i Utrechtu. Slikao je isključivo portrete, koji se nalaze u galerijama u Londonu, Haagu, Rotterdamu, Amsterdamu, Utrechtu, a ponajviše u engleskim privatnim zbirkama. »Strossmayerova galerija« u Zagrebu ima od njega lijep *Portret mlada pjesnika*.

LIT.: C. H. Collins Baker, *Lely and the Stuart Portrait Masters*, London 1912. A. Sch.

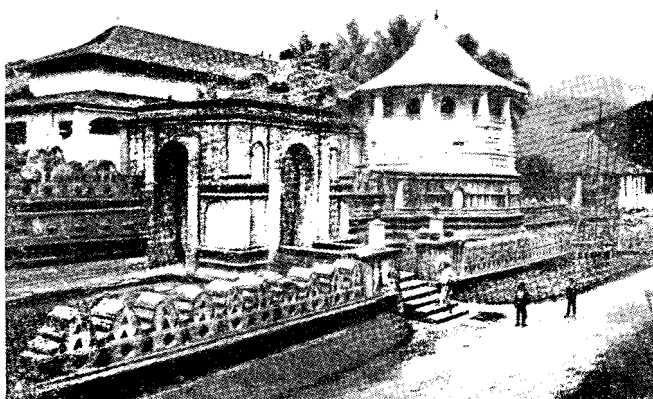
CEULEN → Ludolfov broj.

CEUTA (arap. Sebta), utvrđeni grad na obali Maroka, na vrhu utvrđenog poluotoka nasuprot Gibraltaru, važna luka i željeznička postaja, od 1580 u vlasti Španjolaca, ishodna točka za ratna poduzeća u Maroku, ima 50.614 stan. (1934), Arapa, Berbera, Židova, Španjolaca i mještanaca. Pod Arapima u srednjem vijeku bijaše grad velobrt. Ovdje je bila prva tvornica papira. A. M. S.

CEVA, I. Giovanni, * 1647 ili 1648, † 1734, profesor matematike i inženjer za vodogradnje. U njegovu djelu *De lineis rectis se invicem sectantibus* (Milan 1678) nalaze se dva planimetrijska stavka o izvjesnim odsječcima na stranama trokuta; jedan od tih stavaka stvorio je Ceva i zato se zove *Cevin poučak*, dok je drugi dao već Menelaj (v.), te se po njemu zove *Menelajevim poučkom*.

CEYLON, Svečani ophod s relikvijama Budhe i njegovih arhat
(Dahlmann, *Indische Fahrten*, II.)

CEYLON, Svetište »Budhina zuba«
(Dahlmann, *Indische Fahrten*, II.)

2. Tommaso, * Milan 1649, † Milan 1736, brat prethodnoga, isusovac, talij. matematičar, pjesnik. Radio je na dijeljenju kuta geometrijskim i mehaničkim putem; za ono prvo dao je u svom djelu *Opuscula mathematica* (Milan 1699) jednu sectrix-krivulju, koju je nazvao »anomalnom cikloidom«, a za ovo drugo konstruirao je 1695 jednu spravu za trisekciju kuta, koju spominje De l'Hôpital u svom djelu o čunjosječnicama. Osim toga je primjenjivao razvijanje stožastih i valjkastih ploha na studij prostornih krivulja.

CEVENNES (lat. Cebenna ili Gebenna mons), planina u južnoj Francuskoj, koja s jugoistoka graniči s Centralnim masivom i sastavljena je od metamorfnih i vulkanskih stijena. C. su disimetrijska planina, koja na jugoistoku prema Languedocu i dolini Rhône preko 1000 m veoma strmo pada, tako da je već na prvi pogled jasno, da pred sobom imamo rasjednu liniju, duž koje su se u mladem tercijaru vršili pokreti zemljišta. Visok (Aigoual 1567 m, Lozère 1702 m) i surov planinski greben nadvio se nad pitomim primorjem i donjim dijelom doline Rhône. Ove razlike dolaze do izražaja u hladnom i jakom vjetru mistralu, sličnom našoj buri. Rijeke, koje teku niz strme pristranke, vrše jak erozivni rad, izrađuju duboke i neprohodne doline, probijaju razvođa, skrećući u svoja porječja rijeke, koje su prije tekle na suprotnu stranu u Atlantski ocean. Naprotiv, prema sjeverozapadu C. se blago spuštaju u kršne visoravni Causses.

Do kraja prošlog stoljeća bijahu C. važan stočarski kraj, u koji su ljeti dogonili stada iz susjednog primorja i doine Rhône. Tada su proširivanjem pašnjaka uništene šume, koje se u novije doba teško, ali s velikim uspjehom obnavljaju. Nekoć važan rudarski kraj bio je utočište protestantima, koji su se tu do danas održali i najviše pridonijeli gajenju svilene bube i razvoju raznovrsnih obrta.

CEYLON (Taprobane, od singal. tamparaparni, t. j. odlaz za sutona), krunska kolonija, ne broji se k Indijskom carstvu, na jugu Britske Indije, na 5°55' do 9°50' s. š. i 79°42' do 81°53' i d. Gr. Zaprema bez susjednoga otočja Maledive i Laccadive 65.608 km², dakle koliko današnja Irska. Od Prednje Indije dijeli ga Palkov put; na najužem je mjestu pješčani niz otoka Adamov Most, gdje je unosan lov na bisernice. Obale čitavoga otoka plosne su, naplavljene, a upravo na južnome žalu, gdje je najjači pomorski promet, nalaze se koraljni grebeni. Nasred C. diže se šumovito gorje, koje je sastavljeno od granita, gnajsa i filita, s vrhom Pedurutallagalla (2538 m), i s čunjastim Adams Peak (2241 m), na koji uzlaze hodočasnici kršćani, budhisti i muslimani; strmim se hridinama ruši ovaj vrh, pa je znamenita takva stijena »Worl's End« (konac svijeta), koja se ruši 1500 m duboko. Naokolo centralnih gora prostrla se do obala nizina, koja je vrlo plodna, jer je pokrivena samim lateritom, a zaprema 3/4 čitavoga otoka. Gorje u srijedi brani sjeveroistočni kraj otoka od prevelike kiše za ljetnoga jugozapadnoga monsuna, tako da ima u branjenom dijelu otoka 1640 mm kiše, dok u višim dijelovima na J ima 3235 mm, pa se zato na južnoj obali opaža znatno obilje

u flori i fauni. Minimum temperature iznosi u mjesecu siječnju 26,1° C, a maksimum u svibnju 27,8° C, dakle razlika iznosi jedva 1,7° C. — Stanovnika ima C. 5,5 mil., dakle preko 80 na 1 km², a dijele se na stare, sa sjevera potisnute Dravide, od kojih ostadoše još Tamili, podijeljeni na Hindu Tamile i Ceylonske Tamile, onda na nizinske i Kandy Singaleze, koji prevladuju brojno druge, pa na malobrojne stare nascobine Vedda i Moori, poznate trgovce dragulja. Evropljana ima vrlo malo; bijelci, podrijetla evropskoga, koji se rodiše na C., zovu se holandskim imenom »Burgheri«. Singaleza ima 48,7%, a Tamila 26,9%. C. je ognjište budhizma, koji je već u 3. st. pr. Kr. onamo donesen, tako da su gotovo svi stanovnici budhisti, dašto, izmiješani s primitivnijim i Hindu vjerama. — Škola ima C. 365 sa 21.862 đaka, ima politehniku, a od 1921 i sveučilište, koje ima sada 600 đaka. Cestama je ispresijecan čitav otok, a željeznicom su spojena sva znatnija mjesta, kao Colombo, Trincomali, Point de Galle, Kandy, Baticalao, sve do Adamova Mosta; danas ima 1187 km željezničke pruge. Trgovina, a osobito izvozna, vrlo se lijepo razvila, iznosi (1935) 16,776.000 £, a izvozi se između ostaloga željezo, magnezit, grafit, za koji ima najviše rudokopa na Zemlji, dragocjeno kamenje, kava, kokos, areko orah, cinamom, pamuk, sladorovac, vrlo je velika kultura čaja, dalje batate, maniok i orah. Marko Polo posjetio je C. na koncu 14. st., 1505 uzeše ga Portugalci, ali od 1632 do 1658 traje rat s Holandanima, tko će biti gospodarom C-a. G. 1672 dođe onamo Francuzi, a napokon 1796 Englezi, koji konačno ukinuše 1815 kraljevinu C.

M. Š.

CÉZANNE, Paul, * Aix en Provence 19. I. 1839, † Aix en Provence 22. X. 1906, najznatniji francuski slikar u drugoj polovini 19. st. Potječe iz imućne bankarske porodice, a po zvanju je bio pravnik. Nakon dolaska u Pariz 1861 posveti se slikarstvu i radi na Académie Suisse. Vraća se u Aix i bude namješten u banci. Ponovno odlazi u Pariz i samostalno proučava u Louvreu Rubensa, Poussina, Delacroixa, Daumiera i Courbeta. Zola upoznaje C-a s impresionistima (njegov roman *L'Oeuvre* dijelom je C-ova biografija). Na C-ov rad naročito utječe Pissarro; s njim i s Guillauminom proveo je dvije godine u Pontoiseu i Auversu sur

CEYLON, Singaleški đavolski plesači
(*Orbis terrarum*)

Oise i tu upoznao slikarstvo plein-aira. Nakon smrti očeve 1879 vraća se C. u Aix i ostaje ondje s nekim prekidima sve do smrti. U razdoblju od 1879 do 90-tih godina stvorio je C. u provansalskom krajoliku svoja najzrelija djela. C. je bio po prirodi povučen, nepovjerljiv i lako razdražljiv, tako da je u starosti ostao gotovo sâm. Prijateljstvo sa Zolom prekinuo je 1886, kad je Zola izdao roman *L'Oeuvre*. C. je nadljudski radio sve do pred smrt.

Počeci i »tamni barok« do 1872. Devetnaestgodišnji C. počinje slikati kao samouk. Radi slobodno po fantaziji ili prema crno-bijelim reprodukcijama Charles Blancove »Histoire de l'Art«. Obiteljsku kuću u okolini Aix-a, »Jas de Bouffan«, ukrašuje zidnim dekoracijama, koje samosvijesno potpisuje s »Ingres«. G. 1861 napušta pravo, pa se potpuno posvećuje slikarstvu. S mnogo poleta, gotovo barbarski navirno i grubo, slika studije glava, gdje su boje u debelim namazima nanesene na platno (*Monah* 1864, *Ujak Dominik* 1865—67, *Portret oca* 1866). Nešto kasnije figuralne kompozicije djeluju kao samovoljne karikature baroknih slika, pune glasnih suprotnosti boja, grublje od najgrubljeg Daumiera, a crnije od najtamnijeg Courbete (*Otmica* 1868, *Zločin* 1870, *Olimpija* 1871). Likovi su vizionarni kao Grecovi, kraljolik kulisan, rasvjeta mistična, a linija barokna. Premda su te slike C-ova »tamnog baroka« pune dinamike, nijedna od njih nije nastala spontano. C. se godinama muči jednim platnom i nebrojeno puta preslikava pojedine dijelove. U tom razdoblju počeo je njegov slikarski dijalog sa samim sobom (*Autoportret*). Na mrtvim prirodama, u toj strogoj slikarskoj disciplini, C. je najranije razvio smisao za oblik i logično raščlanjivanje kompozicije (*La pendule noire*).

Upoznavanje s impresionizmom 1872—74. G. 1872 odlazi C. s P's-arroom u Pontoise, kasnije u Auvers i ostaje ondje dvije godine. To je doba faktičnog C-ova školovanja. C. se upoznao s plein-airom; sinulo je svijetlo i zatitrao zrak u nekadašnjim tamnim prostorima »baroknih« kompozicija. Od velikog, gotovo monumentalnog shvaćanja C. prelazi na mali, intimni lirski krajolik. Boje postaju tonski bogatije, čistije i svjetlije (*Krajolici iz okolice Auversa*). C. se koristio impresionizmom, ali je duboko osjetio svu opasnost, koja se u njem krila: manjak solidne gradnje motiva. »Htio sam od impresionizma načiniti nešto trajno i solidno, kao što je umjetnost muzeja«, kaže C., jer uvida, da nije dosta, ako slikar samo bilježi letimične, sjajne i blještave odraze svijetla sa stvarnosti oko sebe. Treba i nešto više, treba toj stvarnosti na platnu priznati sve tri dimenzije, jer »sve je u prirodi oblikovano prema geometrijskim likovima kugle, čunja i valjka«. Tako C. nasuprot analitičkoj metodi impresionizma postavlja nov princip slikarske sinteze. Nakon dvije godine rada C. napušta Pissarroa, obogaćen pozitivnim vrednotama impresionizma, t. j. neobično točnom vizijom boje i mogućnošću, da njome prikaže svijetlo.

Najbogatije godine stvaranja, 1879—1890. Nakon upoznavanja s impresionizmom, a osobito nakon 1879, godine očeve smrti, C. prekida svaku vezu s umjetničkim životom Pariza i nastanjuje se stalno u voljenoj Provansi. Sada razvija potpuno svoj slikarski stil najčistije boje, najfinijeg razlikovanja tonskih vrijednosti i skladnog, ritmičkog raščlanjivanja kompozicije. Nanas boje postaje tanji, tako da mjestimično prosijava bjelina platna, a potez kista je širi i slobodniji. Motive komponira pretežno centralno, navelastito u kasnijim godinama, a mase raspodjeljuje simetrično. Premda radi isključivo u prirodi, dekorativni je momenat više naglašen negoli prije. U tim je godinama i potpuno sazrelo C-ovo slikarsko htijenje: »Crtanje je za slikara boja. Kad boja dosegne najviši stepen bogatstva, oblici su savršeni. Nema linija, nema oblina, postoje samo kontrasti boja. Najbogatija boja stvara najpotpuniji oblik«. C. je oprezno, gotovo fanatički tražio u prirodi one boje, koje će dati viziju realnosti, a ne će narušiti tonski sklad slike. Nije težio za točnom reprodukcijom vidljivoga, već je nastojao, da slikarski reducira sve suvišno do samog bitka stvarnosti polazeci od materijalne istine do čistog stvaranja uma. Taj svoj put C. je izvršno označio riječima: »faire du Poussin sur la nature«.

Jedva da je moderno slikarstvo dalo ljepših krajolika nego što su C-ovi iz okoline Aix-a. U doba svog najzrelijeg stvaranja naslikao je C. i najljepše, plemenite i monumentalne mrtve prirode (*Modra vaza* 1885—87, *Naranče i jakube* 1895). U tom je razdoblju slikao brojne autoportrete i portrete prijatelja (*Vollard, Gasquet, Choquet*), pa klasično jednostavne genre-motive (*Igrači karata* 1890

do 1892, *Pušač* 1895). Motiv nagih žena i muškaraca u krajoliku, toliko značajan za njegov rad posljednjih godina, pun je ljepote ritma i veličajnosti kompozicije (*Bakhanal, Kupači, Žene na kupanju* 1898—1906).

Radovi poslije 1895 nose obilježja C-ova fizičkog propadanja; mnogo se tužio, da ne razlikuje više dobro boje. Na staračkim slikama doista više ne nalazimo onoga finoga tonaliteta otprije. Pod kraj života mnogo je radio akvarele.

C. za života nije imao publike, a nije se ni trudio, da je steče. Izlagao je 1874 i 1877 s impresionistima, ali bez uspjeha. Bio je primljen u službeni »Salon« samo jedamput, i to 1882. Ostao je gotovo nezapažen sve do velike kolektivne izložbe, koju je 1895 organizirao Ambroise Vollard. Slava C-ova počinje tek poslije njegove smrti. Sinteza, do koje je C. došao, poslužila je kao temelj novim umjetničkim naraštajima. Sve, što je francuska umjetnost poslije C-a dala, temelji se na jednom od elemenata njegove umjetnosti. Prvi, koji su tim putem pošli, bili su Gauguin i Van Gogh. Od 1905 sve reakcije na impresionizam proizašle su iz osnova C-ova stvaranja.

LIT.: A. Vollard, *Cézanne*, Pariz 1915; J. Meier-Graefe, *Cézanne u sein Kreis*, München 1920; J. Gasquet, *Cézanne*, Pariz 1921; L. Venturi, *Cézanne*, Pariz 1936. V. H-n.

CEZAR, Gaj Julije (Gaius Iulius Caesar), Rim 12. VII. 100 pr. Kr., umoren 15. III. 44 pr. Kr., jedan od najvećih rimskih vojskovođa, državnik i pisac.

Odgaj i političke simpatije. C. je bio odvjetak stare, patricijske porodice, koja je po predaji vukla lozu od Jula, Enejina sina i Venerina unuka. Kad je C-u bilo 16 godina, umre mu otac; njegovim daljnim odgojem brinula se umna i obrazovana mati Aurelija († 54). Po kućnoj tradiciji C-ova porodica je pristajala uz aristokratsku stranku, ali kako se vođa pučana, vojskovođa Gaj Marije, oženio C-ovom tetkom Julijom, to je na taj način porodica došla u uske rodbinske veze s najistaknutijim pučaninom: događaj, koji je i na C-ovo mišljenje imao velik utjecaj. Tu C-ovu vezu s pučanima pojačala je njegova ženidba s Kornelijom, kćerkom Julija Kornelija Cine, odrješitog pristaše pučke stranke i prijatelja Marijeva. Kad je u Rimu prevagnula optimatska stranka, vođa optimata Sula zatraži od mnogih istaknutih Rimljana, da se rastave od svojih žena iz demokratskih porodica. Da sačuvaju glavu, mnogi to i učine, ali C. nije htio sagnuti glave; oduzeše mu svećeničku čast i ženin miraz, a sam morade napustiti Rim i pobjeći u Apenine.

Prvi diplomatski uspjesi. C. je vidio, da mu u tome času nema u Rimu pravog opstanka, zato ode na egejske otoke u službu pretoru Minusiju Termu. Mitilena na otoku Lezbu još je prkosila rimskom osvajaču, a g. 88 povelja otvorenu borbu protiv pretora Terma, koji u stisci povjeri Cezaru diplomatsku misiju kod bitinskog kralja Nikomeda. Cezar je uspješno izvršio svoju misiju, a kad je Mitilena pala, odlikova ga Termo građanskim vijencem (corona civica).

Pripreme za vodstvo. Budući vojskovođa osjećao, da treba poći u Rim. G. 78 umre Sula i pučani su smatrali, da je došao njihov čas. Na čelo im se postavi bivši pristaša optimata Emilije Lepid. U borbama, koje su protiv njega povelj Katul i Pompej, Lepid je svladan. C. već tada želi postati vođa pučana; Lepida ne voli ni osobno, a njegov način borbe smatra preuranjenim. On pokušava sreću na drugi način: mjesto oružja utječe se sudu. Optužuje istaknute optimata Gneja Dolabelu, što je opljačkao Makedoniju, a Gaja Antonija Hibridu, što je opljačkao Grčku. Sudske parnice dadoše mu priliku, da pokaže svu svoju govorničku vještinu, a svojim ostrim napadajima na optimata umili se pučanima.

Pontifeks i vojnički tribun. Osjetivši, što u tadašnjim prilikama znači govorništvo, pođe na otok Rod poznatom učitelju govorništva Apoloniju Molonu, da se u toj vještini usavrši. Putem na Rod doživljava pustolovinu, koja mu je još više raznijela glas: zarobe ga gusari, prijatelji ga otkupe, a on se daje u potjeru za gusarima pa ih nemilo smlavi. Kod Apolonija ostade dvije godine, a kad se 74 pobuniše maloazijski gradovi, C. ode u Aziju, skupi vojsku i privede vjernosti pobunjeničke gradove. Rim ga već iščekuje kao vođu; dok je još izbio, izabraše ga za pontifeksa, a kad je došao u Rim, izabran je za vojničkog tribuna.

Između optimata i pučana. Previše oprezan i vodeći računa o stvarnoj političkoj snazi jedne i druge stranke u Rimu, C. je nakon svoga dolaska u Rim oprezno ispiti-

vao snagu jednih i drugih nastojeći svojim postupcima steći naklonost sviju i glas objektivna čovjeka. Dokaz toga njegova kretanja srednjom linijom nalazimo i u činjenici, što je svojski pomagao Pompeja i Krasa u uspostavi tribunske vlasti, nakon što je Pompej svladao Marijeve pristae u Hispaniji, a Kras spartakovsku pobunu; u povodu smrti svoje tetke Julije, Marijeve žene, i svoje vlastite žene Kornelije, podsjeti, štoviše, puk, da je on glavom nećak Marijeve udovice i zet Kornelija Cine, ali da ostane potpuno u svojoj ulozi, uzima za ženu Pompeju, Sulinu nećakinju. Svaki njegov osobni i politički potez išao je za stjecanjem popularnosti i zadobivanjem ljubavi u svjetine i naklonosti u onih, koji su mu mogli naškoditi. Tu crtu njegova karaktera vidimo i u njegovu radu u Hispaniji, kamo je pošao kao kvestor Antistija Veta, a zatim u sjevernoj Italiji, gdje je nastojao steći povjerenje latinskih kolonija. U Rimu pak daje uspostaviti na Kapitolu spomenike Marijeve pobjede nad Jugurtom kao i nad Cimbrima i Teutonima, koje je Sula pred 17 godina uništio.

Međutim, to laviranje nije mu dugo uspijevalo; događaji su se razvijali u pravcu, da se napokon morao opredijeliti za jednu ili drugu stranku. Kad se, naime, g. 64 Ciceron natjecao za čast konzula u g. 63, C. je bio, nekako protiv svoje volje, upleten u borbu protiv njega, ali sva naprezanja C-ova i Krasova, da obore Cicerona, nisu uspjela. Da se osveti Ciceronu, započinje preko pučkog tribuna Tita Labijena parnicu protiv senatora Gaja Rabirija, što je g. 100 ubio pučkog tribuna Lucija Apulija Saturnina. C-ovi govori u povodu toga procesa, u kojem nije uspio, bili su zapravo opći juriš na samu ustanovu senata.

Pontifex maximus i pretor. Ova potmula borba nastavila se nesmanjenom žestinom. Osjećajući, da bi mu ženidba sa Sulinom nećakinjom mogla škoditi u očima puka, C. spretno upotrijebi jednu malu aferu te otpusti ženu, ali time obveže na trajnu zahvalnost istaknutog demagoga Publija Klodija. Uto se, nenadano, njegov politički položaj ojačao: g. 63 natječe se za čast pontifexa maximusa, pa je tu čast i postigao, a g. 62 izabran je za pretora. Ojačan tim položajima i častima mogao je ući u otvoreniju borbu. Nenadano izbi Katilinina urota, kojoj je, čini se, kumovao i sam C. Na sjednici senata Katon predloži za urotnike smrtnu kaznu; C., sa svom snagom svoga govorničtva, tražio je zapravo internaciju urotnika, ali njegov prijedlog nije prihvaćen. Taj udarac nije poljuljao C-ov položaj: naglim koracima približavao se najjačem položaju u rimskoj državi.

Prvi triumvirat. Međutim je C. trebao kao propretor poći u Hispaniju, no tome su se usprotivili njegovi vjetrovnici. Tada je C-u pomogao Kras preuzevši jamstvo za njegove dugove. Krasu je C. bio potreban za njegovu protupompejsku politiku, koju je čisto već pripravljavao. C. je otišao u provinciju, gdje je uredio sudstvo i proširio rimsku vlast na Luzitance i Kaleke, a sakupio je i velik imetak. Tada se naglo vratio i zatražio od senata, da smije proslaviti trijumf i da se mimo zakon smije natjecati za konzulat, kojem je već određen izborni rok. Po zakonu smio je zapovjednik stupiti u Rim tek u dane svoga trijumfa, a natjecati se mogao za konzulat samo osobno. Kako je senat mislio, da će se on trijumfu za volju odreći konzulata, nije mu dopustio, da se odsutan natječe za konzulat. I taj put se digao protiv njega Katon; u žestokoj izbornoj borbi izabranu su Cezar i Marko Bibul.

Tako su se g. 60 u Rimu našla tri velika muža: Cezara je resio jak um i davno već stvorena odluka, da (kao potomak božice!) zauzme u državi važno mjesto; Pompej je kao slavom ovjenčani vojskovođa, koji se 61 vratio iz pokorene Azije, bio povrijeđen neprijateljskim postupkom senata, a Kras je kao bogataš mogao pružiti potrebna sredstva za uništenje senatorske prevlasti. Bio je to »savez pameti, slave i bogatstva« (Drumann). Tako je g. 60 nastao tajnim dogovorom t. zv. prvi triumvirat. Kasije Dion kaže, da je to mudro političko djelo izveo C. već prije svog izbora za konzula. C. je, prema njemu, znao, da će tako postići nadzor nad Rimljanima, a opet će pomoću svakog pojedinog od spomenute dvojice moći nadzirati drugoga. Prvo djelo novoga konzula bio je prijedlog agrarnog zakona; Pompejevim će se veteranima podijeliti državno zemljište u Italiji. Kad se senat prijedlogu opro — po njegovu je shvaćanju bilo očito podmićivanje, kad agrarni zakon predlaže konzul, a ne pučki tribun — C. je svoj prijedlog iznio pred tribusku skupštinu, koja ga je

i prihvatila. (Ženidba Pompejeva s C-ovom kćerkom Julijom [59] otvorila je mnogima oči. Vidjeli su, da je i to politička — gotovo dinastička ženidba).

C. je izradio, da su plebiscitom potvrđena Pompejeva utanačenja s kraljevima i vladarima na Istoku, a upravu u provincijama poboljšao je »zakonom protiv globljenja« (lex Iulia repetundarum). C. je usto odredio, da rasprave u senatu i skupštini treba bilježiti i predavati javnosti; tako su 59 nastale prve novine *acta diurna urbis* ili *populi*.

Senat je doduše još prije 1. I. 59 povjerio C-u kao službu brigu oko cesta i šuma; htio mu je na taj način iskazati svoj prezir. Međutim je tribun Vatinije prodro s prijedlogom, da se C-u predaju na 5 godina Cisalpinska Galija i Ilirik te zapovjedništvo nad 3 legije. Na prijedlog Pompejev senat je dodao i Narbonezijsku Galiju (današnju Provence) i još jednu legiju.

Galiji je baš u to doba zaprijetio novi neprijatelj; borba za prvenstvo između Eduanaca i Sekvanaca dovela je tamo germanskoga kralja Ariovista. Taj prijeđe Ren (Rajnu) i potuče Eduance, ali zatim počne jednako tlačiti Sekvance kao i pobijedene Eduance i dovoditi uvijek nove čete Germana u Galiju. Zaludu su Eduanci molili pomoć u senatu; Rim je zbog Katilinine urote bio još preslab, da ih pomogne, a 59 Ariovist je na prijedlog samog C-a dobio pače naslov: »kralja i prijatelja naroda rimskog«. Novu opasnost za Rim nosili su u sebi Helvećani, potiskivani od Sueva; oni su 61 zaključili, da će se u proljeće 58 iseliti u jugozapadni dio Galije. U tu svrhu zamole C-a, da im dopusti prelaz preko Galije Narbonensis. Odbijeni prijeđu preko Jure, pa dozvolom Sekvanaca preko njihova teritorija, ali im Eduanci to ne dopuste i zamole C-a za pomoć.

Jedva je istekla godina C-ova konzulata, kad njegovi protivnici u senatu pokušale poništiti njegove zakone; u tome se osobito isticao Katonov šurjak pretor Lucije Domitije Ahenobarb. Već prije odlaska u Galiju uredio je C. dvije važne stvari: Cicerona, koji nije prihvatio ponuđenu čast legata, prepustio je sudbini, i on je na osnovu zakona predloženog od pučkoga tribuna Klodija morao u progonstvo, a kuća mu je porušena. Katon je poslan na Cipar, da ga uredi kao provinciju.

Borbe u Galiji. C. suzbije Helvećane, zatim razbije Ariovista i potisne ga preko Rena. U proljeće 57 pokori sjevernu Galiju i Aremoričane u zapadnoj Galiji.

Usprkos tome povećavao se u Rimu broj neprijatelja triumvira; sam Klodije pokušao oboriti Pompejeve odredbe na Istoku, a spremao je, štoviše, i umorstvo Pompeja. Pompej stoga nije ni dolazio u senat, dok nije protekla godina Klodijeva tribunata. Klodije ogorči napokon i Cezara napadajima na njegove zakone. C. ni Pompej nisu se stoga protivili povratku Ciceronu u Rim; Ciceron se s velikim slavljem vrati 5. XI. 57, a Pompej se prividno pomirio sa senatskom strankom. Kako je u Rimu zavladao velika skupoća i glad, zatražio je Pompej, da mu se preda nadzor nad žitom; on se nadao, da će tako dobiti u Italiji vlast, kakvu je nekoć imao u Aziji. Senat je taj zahtjev odbio, i Pompej se našao gotovo osamljen. Uto stanu C-ovi protivnici napadati njegove odredbe i zahtijevati raspravu o zemljištima oko Kapue, što ih je C. podijelio Pompejevim vojnicima. Kako se, povrh svega, kao kandidat za konzula za g. 55 pojavio Ahenobarb, grozeći se, da će C-u oduzeti vojsku, nije se više smjelo krzmati. Pompej i Kras sastanu se 15. V. 56 s C-om u Luki (Lucca), a značenje sastanka podigne prisutnost od preko 200 senatora i 120 liktora. Zaključeno bude, da će Pompej i Kras biti konzuli iduće (55) godine, a zatim će Pompej dobiti na 5 godina za provinciju Hispaniju, a Kras Siriju; C-u će se produljiti namjesništvo u Galiji na daljih 5 godina. Protiv toga bio je senat nemoćan. On je, dapače, odobrio, da se na državni trošak uzdržavaju 4 legije, što ih je C. na svoju ruku unovačio.

Iz Luke požuri se C. u Galiju, gdje se pobunilo čitavo primorje od Liger (Loire) do Rena; vođe pobune bili su Veneti. C. ih pritisne s kopna i s mora i za kratko vrijeme svlada ustanak. Da osigura posjed Galije, dvaput je prešao Ren i dvaput se iskrcao u Britaniji. Time je, doduše, zastrašio susjede, ali je u samoj Galiji ipak buknula 52 opasna buna. Izuzevši Remce, Lingonce i Treverane pobunila su se sva galska plemena pod vodstvom poglavice Arvernijana Vercingetoriga. Boj se bio izmjeničnom srećom (borbe kod Gergovije i Alezije); Vercingetorig se borio

hrabro i časno, no naposljetku je podlegao C-ovoj ratnoj vještini i bojnoj sreći.

Time je pokorenje Galije bilo zapravo svršeno. G. 51 i 50 C. je do kraja umirio zemlju i pri tom pokazao veliku državničku sposobnost. Galija se više nije bunila i ubrzo je primila rimske uredbe. Posjednice su bile veoma znatne: Ren je postao državnim granicom, a provala je Germana zaustavljena na nekoliko stoljeća. Galija je postala središte, iz kojeg će se grčko-rimska kultura širiti na istok među Germane, a na sjever među Britance. C. je stekao slavu i bogatstvo i isplatio dugove, i još mu je ostalo toliko, da je mogao davati mito u Rimu i poklanjati novac vojnicima. Ta je vojska višegodišnjim ratovanjem postigla veliko iskustvo i vrsnoću, i C. je znao, da se na nju može osloniti u borbi, do koje je doskora trebalo doći sa senatorskom strankom i Pompejem.

Sukobi s Pompejem. Već je 54 umrla Pompejeva žena, C-ova jedinica Julija, i time se prekinula rodbinska veza između oba političara.

(Foto Szanto)

GAJ JULIJE CEZAR
Bazaltno poprsje iz 1. st. pr. Kr.
Berlin, Altes Museum

Godinu dana kasnije (53) poginuo je Kras u ratu s Partima. U Rimu je zavladao pravo bezvlađe, te se kroz 7 mjeseci nisu mogli provesti izbori za konzule. Klodije se natjecao za preturu, a njegov protivnik Tit Anije Milon za konzulat. Klodije zna, da kao pretor ne će moći činiti, što ushtije, ako bude izabran optimat Milon. U Rimu se danomice sukobljuju čete protivnika; u takvom sukobu zaglavi i Klodije. Svjetina planc, senat imenuje Pompeja konzulom »bez druga« za g. 52 i daje mu na upravu obje Hispanije za daljnjih 5 godina. Pošto Pompej uvede red, odreče se diktature i dobije druga u konzulatu. Njegov je ugled

toliko porastao, da više nije trebao C-a. Jaz između obojice postajao je sve dublji.

Senat je, doduše, dopustio C-u, da se može odsutan natjecati za konzulat za g. 48, ali je to svoje dopuštenje sada opozvao i zatražio, štoviše, od C-a, da se odrekne zapovjedništva i namjesništva, kad mu istekne vrijeme. Na prijedlog pučkog tribuna Kuriona, koga je C. podmitio, zaključio je senat, da i Pompej mora raspustiti vojsku, no taj predobije za sebe većinu senatora, i tako bude samo C-u zapovjedeno, da raspusti vojsku, jer će inače biti smatran neprijateljem države. Zaludu su se tomu protivili pučki tribuni; zaplašeni prijetnjama pobjegli su u C-ov tabor u Ravenu.

Republika je doista ležala u posljednjim trzajima. Prave reprezentativne vlade već je davno nestalo; postojala je samo duga i potmula borba dvojice vladodržaca, koji se spremaju na otvoren obračun. G. 49 C. prijeđe riječicu Rubikon, t. j. granicu italsku sa svojom XIII. legijom (*lacta alea est* »kocka je pala«, zapravo *lacta alea esto* »Neka bude kocka bačena«, jer grčki original glasi: *ἀρεσσιγίθρο κίβος*).

Gradanski rat. Iako je C. isprva imao uza se samo jednu legiju, u Rimu je preotelo mah zaprepaštenje i bezglavost. Pompej pobjegne noću iz Rima, a po njegovu savjetu učine to i senatori i konzuli; on se očito bojao, da se oni ne bi možda nagodili s C-om. Napokon napusti i samu Italiju; bijaše to prema Ciceronovim riječima »zauvijek sramotan i koban bijeg«.

C. nije imao mornarice; zato odluči, da najprije osigura zapadni dio države. Gotovo bez krvi osvojio je za dva mjeseca cijelu Italiju. On nije nastupao kao Sula, tu nije bilo strahovlade Marijeve; svuda je pokazivao svoje velikodušje. Unatoč tome nije u Rimu bilo oduševljenja; sam C. kaže, da su dani provedeni ondje bili zapravo iz-

gubljeni vrijeme. Za 40 dana pokori zatim Hispaniju, gdje je sjajnom taktikom i brzim pokretima prisilio Pompejevu vojsku na predaju kod Ilerde; vojnici su stupili u njegovu vojsku, a časnicima je dopušteno otići k Pompeju. Pobunjenu Masiliju osvojio je njegov legat Gaj Trebonije. Te je uspješke pomutila samo smrt odanog mu Kuriona, koji je krenuo u Afriku, ali je u borbi s numidskim kraljem Jubom ubijen. U Masiliji je C. doznao, da ga je pretor Lepid imenovao diktatorom radi provedbe izbora; na tim je izborima bio po drugi put izabran konzulom. U njegovoj su vlasti tada bile: Hispanija, Galija, Cisalpinski kraj, Italija, Sicilija i Sardinija. C. se prije Pompejeva odlaska u Grčku htio s njime sastati, ne bi li se nekako sporazumjeli, ali je to Pompej odbio. Sada C. nije više htio slati mirovne poruke Pompeju, zaogrnut plaštem prividne zakonitosti i pomognut glavnim gradom.

Pompej je izgubio gotovo čitavu Evropu, ali mu se poravao cijeli Istok; u Makedoniji skupio je preko 10 legija i nekih pet stotina brodova. I Ciceron je, ne mareći za opomene Antonijeve, preplovio more, da dođe u Pompejev tabor. Mnoštvo bivših konzula i senatora smetalo je pravom zaptu u toj vojsci. Iz Brindizija prebrodi C. s vojskom u Epir i iskrea se nesmetan od neprijatelja. Do bitke dođe kod Dirahija (Drača). Dvput pobijeden povuče se C. s vojskom u Tesaliju. Pompej se nađe pred neobično teškom odlukom: ili slijediti C-a ili poći u Italiju i zavladata njome. On je odabrao prvo i tako je došlo do bitke kod Farzala (48). Iako je Pompejeva vojska bila mnogo jača od C-ove, ipak je Pompej potučen do nogu. On napusti vojsku i pobjegne na Lezb, pa na Kipar i u Egipat, gdje se nadao pomoći od mladoga kralja Ptolemeja Dioniza, kome je oca bio podigao na prijestolje. U luci Aleksandrije, još prije nego što je stupio na egipatsko tlo, dadoše ga kraljevi skrbnici pogubiti.

Borbe u Egiptu i Aziji. Progoneći Pompeja stigne C. u Egipat, gdje su u kraljevskoj porodici upravo izbile velike razmirice između djece kralja Ptolemeja Auleta. Taj je u oporuci odredio, da njegova kći Kleopatra bude suvladarica kralju Ptolemeju Dionizu, ali joj to nije bilo priznato. C. riješi spor u njenu korist i izazove tako bunu, koja ga je gotovo stajala glave. Protiv njega dignu se Egipćani i rimska posada, u kojoj je bilo mnogo Pompejevih pristaša. C., koji je uza se imao samo 4000 vojnika, zakloni se u kraljevski dvor u Aleksandriji, gdje se držao pet mjeseci, dok nije primio pomoći od Mitridata Pergamskoga, a onaj je potukao Egipćane. Tom zgodom izgorjela je i glasovita aleksandrijska knjižnica, a mladi se kralj utopio u Nilu. C. preda kraljevstvo Kleopatri i njenom mlađem bratu. Kleopatra je svojom ljepotom očarala C-a; iz njihova je odnošaja potekao sin Cezarion.

Iz Egipta krene C. protiv Farnaka, sina i ubojice pontskog kralja Mitridata. Farnak je već osvojio Malu Armeniju i prošao Kapadokijom. C. prijeđe brzim hodovima preko Taura; želio je brzo svršiti rat, da se što prije vrati u Rim, odakle su stizale vijesti o pobuni veterana i potpunom bezvlađu. Tako je došlo do bitke kod Zele (47), koja se pretvorila u sjajnu pobjedu C-ovu; pun ponosa javio je jednom svom prijatelju u Rimu ukratko: »Veni, vidi, vici« (Dođoh, vidjeh, pobijedih).

Povratak u Italiju. Prešavši zatim Grčku iskrea se ne očekivano u Tarentu 1. VII. 47. U nedalekom Brundiziju provodio je tada Ciceron svoje najtužnije dane (»... kamo sreće, da se nikad nisam rodio!«). Bio je među rijetkima, koji su pošli za Pompejem i dobili od C-a dopuštenje, da se vrate u Italiju. Ciceronova pisma iz tog prevratnog razdoblja rimske povijesti velikim su dijelom sačuvana; ona su najbolje vrelo za poznavanje tadašnjih prilika. Iz njih se jasno razabira, da bi i pobjeda Pompejeva morala dovesti do monarhije, s vladarom, koji je u svakom pogledu bio ispod C-a. U Brundiziju sastane se Ciceron s C-om, koji je i tom prilikom pokazao svoju plemenitost: Ciceron se naskoro vratio u Rim, gdje su mu vraćene vile i kuća na Palatinu.

Novе borbe u Africi. Pošto je utišao bunu veterana, koji su tražili, da ih pusti kući, C. krene u Afriku. Njegova je vojska bila daleko preslaba za borbu. Pompejev tast Metel Scipion mogao je naprotiv skupiti 10 legija i mornaricu veću od C-ove, a mogao je računati i na numidsko konjanstvo. Zbog toga je C. prva četiri mjeseca posvetio vježbanju svoje vojske okupljajući polako nove čete iz Italije; došla je i njegova X. legija. U velikom naletu pobijedi C. kod Tapsa (46) republikance i numidskoga kralja

Jubu. Katon, zapovjednik Utike, čuvši za poraz svojih i kad se uvjerio, da senat, u Utici sazvan, nema ni volje ni mogućnosti da je brani, probode se sam svojim mačem. C. je tada priklopio Numidiju kao provinciju rimskoj državi i menovao prvim namjesnikom povjesničara Salustija Krispa.

Diktator. Kad se u Rimu doznalo za pobjedu kod Tapsa, C. dobije nove časti. On postane *praefectus morum* (zapravo cenzor bez druga) na tri godine, dobije pravo sjedjeti na kurulskoj stolici među konzulima i davati u cirku znak za početak igara, a dobije i diktaturu na 10 godina. Njegov će kip biti podignut na Kapitolu nasuprot Jupiterovu. Sve je to puk zaključio, kaže Dio, jer se još uvijek bojava drugoga Sule. C. je umirivao protivnike i dokazivao, da se ne će osvećivati; on će voditi, a ne nastupati kao samovladar. Zato je i spalio privatne papire Pompejeve i Scipionove.

Vrativši se u Rim proslavi C. u četiri različita dana četiri trijumfa: nad Galima, Egiptom, Farnakom i Jubom. Apijan kaže, da su u triumu nošene 22 slike na platnu, koje su prikazivale smrt najuglednijih protivnika s izuzetkom Pompeja. Triumfi, darovi i igre gutali su onamo i svote; u drugu ruku izdao je C. posebne odredbe protiv raskoši. U to se vrijeme pojavila u Rimu i Kleopatra, kojoj je C. priredio sjajne dvore u svom perivoju na desnoj obali Tibera. Jedna od najvažnijih C-ovih reformama g. 46 bila je reforma kalendara (→ Kalendar).

Već za rata u Africi pobunili su se mnogi gradovi u Hispaniji protiv C-ovih namjesnika i primili pompejske posade. Poslije bitke kod Tapsa prebjegli su onamo i ostaci razbijene republikanske vojske, kojima su se na čelo postavili sinovi Pompejevi. Položaj je bio vrlo ozbiljan, i C. krene u Hispaniju, gdje kod Munde (45) potuče posljednju republikansku vojsku. Da izvojuje pobjedu u toj krvavoj bitki, trebalo je da stavi svoj život na kocku. Time je svršio građanski rat, koji je od Rubikona do Munde potrajao četiri godine.

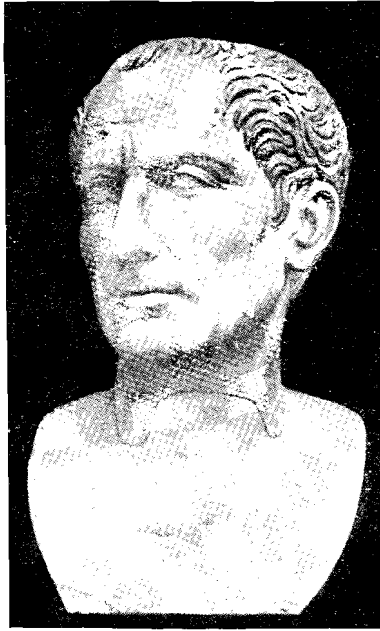
Još prije C-ova povratka iz Hispanije stvorio je senat zaključak, da se u povorci prigodom otvorenja cirkuskih igara vozi na posebnim kolima kip Cezara kao boga, a govorilo se i o tom, da se C-u podijeli kraljevski naslov. Kad se u jesen 45 C. vratio u Rim, proslavio je trijumf zbog pobjede u Hispaniji; kako je ta pobjeda bila stečena u građanskom ratu, C-ov je trijumf bio u političkom pogledu pogreška. C. je bio na vrhuncu moći. Njegova je volja odlučivala na Nilu i na Renu, na Tiberu i na Sekvani (Seini); Rim nije bio jedini izvor njegova autoriteta. Na nj uvijek pljušte nova odlikovanja. On smije uvijek nositi odjeću triumfatora i lovorov vijenac. Zbog pobjede kod Munde dobio je naslov Osloboditelj (Liberator). Naslov *Imperator* daje se C-u kao stalan i on će biti njegov praenomen. Taj naslov pripada njemu i njegovim potomcima. C. bi sada izabran za doživotnog diktatora, prefekta morum i za konzula na 10 godina, i dano mu je pravo da slobodno raspolaže državnom blagajnom. Osim toga dan mu je nadimak Otac Domovine (*Pater Patriae*), i određen zlatan stolac u vijećnici, hram, žrtvenik; ime mjeseca, u kojem se C. rodio, promijenjeno je u Jul i t. d.

Urota. U jesen g. 45 dao je C. izabrati 16 pretora i 40 kvestora među svojim pristašama. Od pretora bili su najistaknutiji Marko Junije Brut i Gaj Kasije Longin. C. je znao, da ga mnogi pristaše ne trpe, jer drže, da su ga učinili onim, što jest, a sada vide, kako ih dijeli golima razlika. Unatoč tome nije htio uzeti tjelesne straže, a otklonio je i krunu, koja mu je 15. II. 44 ponuđena. Da još jače uznemire Rimljane, tvrdili su protivnici, da C. namjerava prenijeti prijestolnicu u Aleksandriju ili u Ilij (Troju). Neprijateljstvo protivnika urodilo je napokon urotom. G. 44, 15. III., sazvana je sjednica senata, na koju je trebao doći i C. Marka Antonija, koji je bio vrlo jak, upleli su urotnici u neki razgovor pred vijećnicom. Kad je C. sjeo, pristupi preda nj Tilije Cimber, molći ga tobože, da dopusti njegovu bratu vratiti se iz progonstva. Uza nj bijahu i drugi senatori, da podupru molbu. Kad je Cimber, kao da živo moli, prihvatio C-a za grimiznu odjeću (to je bio ugovoreni znak za urotnike), urotnici izbođu C-a bodežima. Isprva se on opirao, ali kad je među urotnicima ugledao i Bruta, kojemu je učinio toliko dobra, pokrio je glavu i mrtav se srušio podno Pompejeva kipa; imao je na sebi 23 rane. Cicerona nisu urotnici primili u svoje kolo, jer ga nisu držali dosta pouzdanim. Poslije gotova čina pokazao se on vrlo poduzetnim i odvažnim. »Htio bih

— piše Kasiju — da si me pozvao na Martove Ide (dan C-ova umorstva) na ručak (t. j. na umorstvo C-ovo), doista ne bi bilo ostataka (t. j. ubio bih i Antonija). Sad me uznemiruju vaši ostatci...«

Svakako je Ciceronova radost bila kratka. Rimski je puk gorio od želje, da se osveti urotnicima, a vojska je bila ogorčena. Tok povijesti nije se više dao zaustaviti.

Značajka. C. je bio visoka stasa, bijele puti, crnih i izvahnih očiju. U licu mu se odražavala dobrohotnost i prijaznost. Trpio je češće od glavobolje, a mučila ga je i padavica; da ojača, podnosio je i najteže vojničke napore te je u tome bio uzorom svojim vojnicima. Čudnovata je bila mnogostranost njegovih duševnih sposobnosti. Izveo je velika djela kao državnik i vojskovođa, kao govornik i povjesničar, te u brojnim drugim granama znanosti, kao u izučavanju jezika i u matematici. Svađje se isticala njegova oštrina, bistrina i lakoća u shvaćanju, a isto tako najveća samostalnost, sposobnost i izdržljivost u izvođenju djela te neobična vlast nad samim sobom, gotovo nadljudska snaga volje. Bio je pun smisla za stvarnost, a protivnik svakoj pustolovini. Mommensen kaže, da je C. bio naskroz čovjek stvarnosti i razuma; čega se prihvatio i što je činio, bilo je prožeto i nošeno genijalnom trijeznošću, koja obilježava najunutarnije osobitosti njegova značaja.

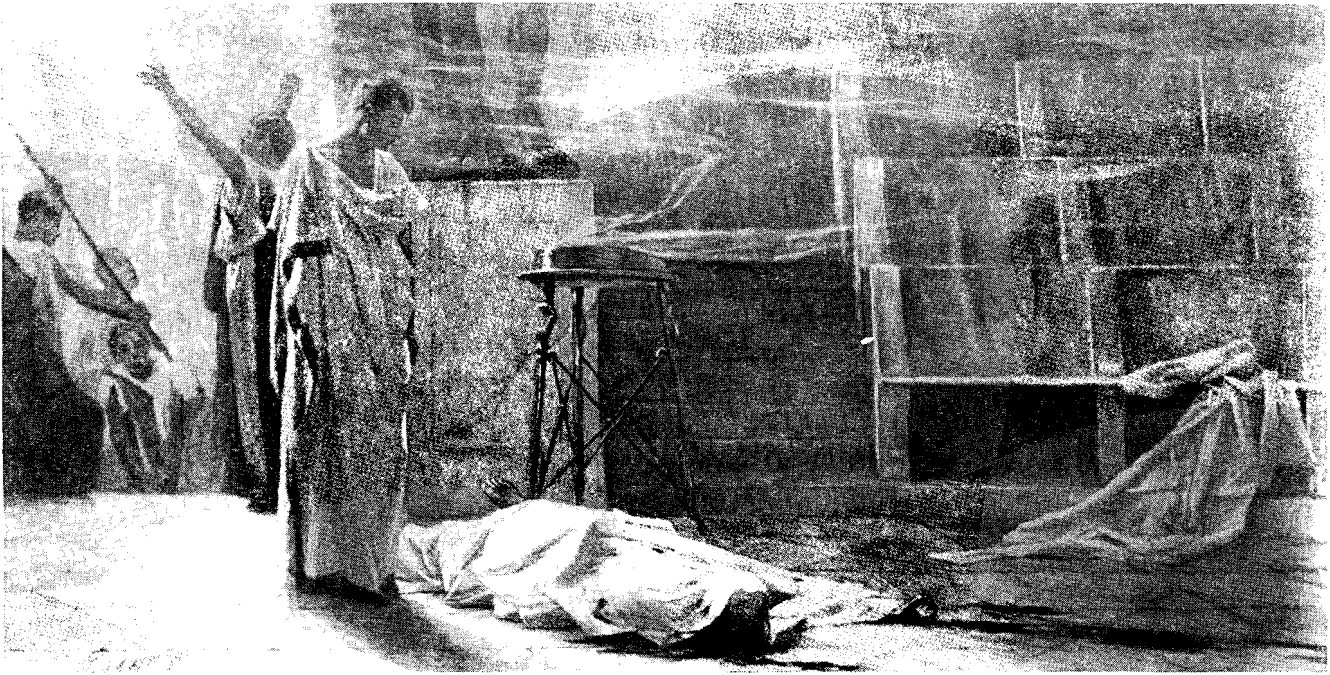

(Foto Anderson)
GAJ JULIJE CEZAR
Napulj, Museo Nazionale

rušio čitavi jedan preživjeli sustav, njegovo je ime duboko urezano u mjedene ploče povijesti. Stara republika nije više mogla opstojati. Morao je doći jedan čovjek, koji će u svoje ruke uzeti sudbinu rimske države; taj veliki čovjek bio je Cezar. Rana njegova smrt spriječila ga je doduše, da do kraja izvede svoje osnove, ali prilike su same pošle putem, koji je on odabrao.

Pisac i povjesničar. Da je C. bio vrstan govornik, potvrđuju svi stari pisci (Kvintilijan, Tacit i sam Ciceron). U mladosti se bavio pjesništvom; spjevao je neke erotičke pjesme, koje su se izgubile. Isto tako se izgubila i *Pohvala Herkulova* i tragedija *Edip*; u interesu samoga C-a zabranio je August objelodanjenje tih djela. — U djelu *De analogia*, što ga je posvetio Ciceronu, ušao je C. u tadašnju prepirku o analogiji i anomaliji u jeziku. On pristaje uz jezičnu pravilnost i protivni se svakoj samovolji u pogledu jezika. Njegovo stajalište naročito označuje kod Celija sačuvana rečenica: »Kao od grebena, tako bježi od nečuvene i neobične riječi«. Znak je snage njegova duha, da je mogao to djelo pisati, kad se iz obostrane Galije vraćao preko Alpa k vojsci. I njegovi *Anticatores*, dva polemička spisa, napisani su u ratnoj gužvi, u logoru kod Munde (45). Iza samoubijstva Katonova napisao je Ciceron spis u pohvalu Katonovu, u kojem je veličao republikansku ideju. Da oslabi djelovanje toga spisa, C. je u dva maha izdao svoje *Anticatores* i u njima na fini način pobijao Cicerona, ali se tim zečše oborio na samoga Katona. — Svetonije spominje još njegovo djelo *Iter* (Put), u kojem je na pjesnički način opisao svoj put iz Rima u Hispaniju (46). — Svakako je najvažniji njegov povjesnički rad *Commentarii de bello gallico*, u 7 knjiga, zapravo su povijest njegovih ratovanja u Galiji, Britaniji i Germaniji (58—52). On je tom djelu dao namjerice skromno ime *commentarii* (v.), da tako unaprijed oslabi svaku književnu kritiku. Ta njegovi izvještaji ni nemaju književne pretenzije! Svaka knjiga obrađuje događaje jedne godine; posljednje dvije godine nisu obrađene. Djelo je napisano najedamput, vjerojatno 51 god., i to vrlo brzo. Njegov legat Aulo Hircije, koji je to djelo nastavio i dao mu osmu knjigu, kaže za C-a: »Drugi znaju, kako je dobro i bez pogreške, a ja, kako je lako i brzo dovršio svoje komentarije«.

C. je predugo boravio izvan Rima. O njegovim uspjesima i nedaćama svašta se ondje govorilo; njegovim se izvještajima nije vjerovalo. To je C-a ponukalo, da svima u Rimu kaže, kako se stvari razvijaju. Njegovo djelo, pisano odličnim slogom i jezikom, puno svježine i snage, bez osobitih nakita, a opet ne suho, donosi samo istinu, premda je znao u potrebi koješta i premućati. C. se nije ograničio na pusto redanje povijesnih događaja, nego je donosio i zemljopisne i narodopisne crtice o krajevima, u kojima je ratovao. — *Commentarii de bello civili*, u 3

BELA CSIKOS-SESSIA. Smrt Cezarova
Zagreb, Ministarstvo nastave

knjige, obrađuju povijest građanskoga rata od početka aleksandrijskoga rata, dakle g. 49 i 48. Kako se na kraju dotiče aleksandrijskoga rata, može se zaključiti, da je kanio i taj rat opisati, te da prema tomu djelo nije dovršeno. Pisano je nakon građanskoga rata. Svrha mu je bila dokazati, kako je C. poduzeo sve, što je mogao, da se izbjegne građanskomu ratu, i da se krivnja za rat baci na druge.

C-ova su djela nastavili drugi pisci. Osmu knjigu galskoga rata napisao je, kako je već rečeno, Aulo Hircije. Građanski rat ima tri nastavka: *Bellum Alexandrinum* obrađuje najprije aleksandrijski rat, zatim vojnu protiv Farnaka, ilirski rat, nemire u Hispaniji i C-ovu pobjedu nad Farnakom. Nije sigurno, je li i to djelo napisao Hircije. *Bellum Africum* potankim opisivanjem događaja pokazuje, da ga je napisao sudionik u bojevima, koji je bio vojnik, a ne pisac. Stil mu je neobično hrapav. Pristaša je C-ov. I *Bellum Hispaniense* napisao je neobrazovan pristaša C-ov; on bez razlike donosi važno i nevažno.

IZVORI: Ciceron, Salustije, Nikolaj iz Damaska, Azinije Polion, Livije, Velej Paterkul, Lukan, Apijan, Kasije Dio. Opširne životopise napisali su Svetonije i Plutarh.

IZDANJA: Editio princeps, Rim 1469; C. Nipperdey, Leipzig 1847; B. Dinter, Leipzig 1884—8; B. Kübler, Leipzig 1893—7; A. Klotz, Leipzig 1921—7. (*Galski i građanski rat* preveo je na hrvatski K. Rac, Zagreb 1897).

LIT.: E. G. Sihler, *C. Julius Caesar*, njemačko izdanje Berlin 1912; W. Drumann, *Geschichte Roms in seinem Übergang von der republikanischen zur monarchischen Verfassung*, 2. izd. Leipzig 1899—1929; Napoléon III., *Histoire de Jules César*, Pariz 1865—6; W. Judeich, *Cäsar im Orient*, Leipzig 1885; E. Meyer, *Cäsar's Monarchie und das Prinzipat des Pompejus*, Berlin 1918; T. Rice Holmes, *The Roman Republic and the founder of the Empire*, Oxford 1923. — Životopis C-ov izdao je u obliku romana Mirko Jelušić pod naslovom *Caesar* u Beču 1929 (hrv. prijevod Zagreb 1931).

Z. D.

»Moja tetka Julija potječe sa strane majčine od kraljeva, s očeve strane od besmrtnih bogova, jer Marciji potječu od Anka Marcija, a Julijevci, u koje se naša porodica broji, od Venere« — govorio je Cezar 68 pr. Kr. u nadgrobnom slovu svojoj tetki Juliji. Visoko nad svjetinom, nad svojom okolinom i svim senatorima stoji po svom rodu on, Cezar, pristaša pučke stranke. Takav je sam sebe prikazivao, kad su mu bile 32 godine, takav je ostao do svoje smrti. Velik gospodin i pristaša pučke stranke, prijatelj puka i njegov miljenik, ali ne demagog. Nećak Julije, žene Marijeve, i u prvj svojoj ženidbi zet Cine, opredjeljuje se rano za njihovu stranku i ostaje joj vjeran do smrti. U njemu brzo dozrijeva mržnja na senat, koja se razvija u prezir prema tom najvišem državnim vijeću, kad je shvatio njegovu nesposobnost i trulost. On lomi njegovu moć, da ga upotrijebi onda, kad mu ustreba, i da ga konačno ponizi uvodeći u nj barbare, i stvarajući iz njega pokoran instrumenat, koji će činiti sve ono, što on bude želio. Od svojih prvih nastupa C. ima jasan cilj pred očima: domoći se vlasti, i s pomoću nje umiriti i urediti ogroman rimski imperij. Taj cilj kuša C. postići najprije redovitim građanskim načinom, preko puka, pomoću svoje vanredne govorničke sposobnosti, rasipajući kao edil no-

vac za pučke svečanosti, agitirajući među Transpadancima za građansko pravo, pa čak i potičući neprimjetno i prvu i drugu Katilininu urotu. On se vješto udružuje s kapitalistom Krasom, koji mu je potreban za sve veći uspon, da onda g. 60 sklopi s njim i Pompejem t. zv. prvi triumvirat, sporazum, koji je išao, mimo senata, za podjelom vlasti u državi. Ali sada hoće C. da bude ravan Pompeju. Za to treba ratne slave i vojsku. U tu svrhu treba mu prokonzulat u Galiji, da u njoj drži, izvježba i čeliči legije, njemu slijepo odane, da je cijelu osvoji, proširi granice Rima do Atlantika i steče ratnu slavu, ravnju Pompejevoj, da se nagradi zlata, kojim će moći plaćati vojsku i oćarati rimski puk svojom darežljivošću. A, kada je sve to postigao, a Pompej se združio sa senatom, da se riješe C-a, on zagazi u građanski rat, da održi svoj položaj na vlasti, a onda, da se oslobodi i senata i Pompeja i postane jedinim gospodarom i arbitrom ogromnog imperija. Sve do prijelaza preko Jadrana C. hoće sporazum sa Pompejem, još uvijek on traži samo dio vlasti; otada traži je on cijelu, da je, poslije Farzala, i uzme. Farzal, Tapsos i Munda uništavaju i zadnji otpor stare republike. Svijestan, da je sudbina tako htjela, osjeća C., da su on i država jedno, i da je udes države združen s njegovim. Ta je situacija stvorena u borbi sa većinom senata, i u borbi s mnogobrojnim starodrevnim tradicijama. Zato on sad ruši i senatorsku vlast i stare posvećene tradicije, sistematski i bez skrupula. S konzulatom se poigrava i na opće zaprepaštenje imenuje konzule na kratak rok. Istovremeno izgrađuje novu državnu upravu, zapravo novi red u državi, u kojoj je u njegovim rukama sva građanska i vojnička vlast. Diktator najprije na deset godina, a onda doživotno, konzul na deset godina, doživotni *praefectus morum*, uz tribunsku vlast, zadirao je on i u vanjske i unutrašnje prilike, pa čak i u privatni život Rimljana. On je tako potpuni samovladar, a sve oko njega, i senat i pučka skupština i komicije, samo su zato tu, da odobravaju on, što on hoće. Uzima u senat i izbacuje iz njega koga hoće, daje provincije na upravu kome hoće, dijeli časti, pa čak i patricijat, kao nekada kraljevi. C-u se postavljaju u čast kipovi u hramovima bogova i među drevnim kraljevima i uvrštava se među bogove (44), pa kao što su Jupiter, Mars i Kvirin imali svoje svećenike, flamine, dobiva i on svog flamina i svog lupercusa; njemu se iskazuju božanske počasti. Za svečanosti pozdravljaju ga neki kao kralja (rex), a Antonije mu u ime naroda pruža svečano diadem, što on sve odbija. Ali se u Rimu stalno širi glasina, da on doista hoće krunu. Međutim se C. sprema da rimskom imperiju dađe najšire i najsigurnije granice, da pokori Parte, Dačane i Germane. U takovim prilikama i pri poslu stvaranja najvećeg dotadanjeg imperija, bodeži urotnika osujetiše najsmjeliji let rimskoga orla.